

Sedel- och mynt- utbytet i Sverige

Sammanfattning och utvärdering

Innehåll

Förord 5

Sammanfattning 6

Start 2008 och avslutning 2017 6

Komplext projekt där syftet uppnåddes 6

Utgångspunkterna för utbytet 7

Effektivitet och säkerhet i fokus 7

Förhållandevis gammal sedel- och myntserie 7

Minskad roll för Riksbanken i kontanthantering 7

Bankerna samverkar om hanteringen av sedlar och mynt 8

Uppgiften – effektivitet, säkerhet, miljö 8

Projektets genomförande 9

Kartläggning av kontantanvändningen – utgångspunkten för arbetet 9

50-öresmyntet drogs in 9

Två nya valörer och oförändrad gräns mellan sedlar och mynt 10

Sedlar och mynt utformades 12

Nytt tema för sedelserien – oförändrat för myntserien 14

Uppgraderat säkerhetssystem i sedelserien 16

Tidsplanen delades upp i två etapper 18

Nya sedlar och mynt tillverkades och levererades 21

Genomförande i samverkan med kontantmarknaden 22

Kommunikationsinsatser till många olika grupper 28

Uppmärksamhet på säkerhet och riskhantering 30

Stor ökning av inlösen av sedlar 30

Projektorganisation med breda kontakter 31

Utvärdering av projektet 32

Kombination av egna analyser och konsultundersökningar 32

Minskad kontantmängd och god återlämning av sedlar och mynt 33

Välfungerande sedlar och mynt men svårt att skilja på mynten 36

Genomförandet av utbytet gick ungefär som förväntat 37

Betydande utbyteskostnader – minskade kostnader på sikt 39

Kommentarer och slutsatser 42

Modern sedel- och myntserie – svårigheter med mynten 42

Bättre förfalskningskydd och välfungerande praktisk hantering 42

Minskad miljöpåverkan från de nya sedlarna och mynten 43

Risken med 500-kronorssedelns dominans har minskat 43

Utbytet gick i stort sett bra för både allmänheten och marknaden 43

Lägre kostnader för kontanthantering 43

Minskad kontantanvändning påverkade förutsättningarna 43

Syftet med utbytet uppnått 44

Bilaga 1. Viktigare rapporter och promemorior 45

Bilaga 2. Leverantörer och samarbetspartners 46

Bilaga 3. Medverkande i projektet 48

Bilaga 4. Bilder på sedlar och mynt 50

Förord

Riksbanken har under perioden 2010–2017 genomfört ett omfattande utbyte av sedlar och mynt. Målet har varit att forma en effektiv och säker sedel- och myntserie med hänsyn tagen till miljöpåverkan. I den här rapporten sammanfattas och utvärderas utbytet. Syftet är att beskriva hur utbytet genomförts, stämma av om syftet uppnåtts och sammanfatta erfarenheter till ledning för liknande och andra större projekt.

Rapporten vänder sig i första hand till uppdragsgivarna, det vill säga Riksbankens fullmäktige och direktion, och till andra centralbanker som vill dra nytta av Riksbankens erfarenheter. Den vänder sig i övrigt till alla som är intresserade av att ta del av hur utbytet utfallit.

Utvärderingen har gjorts av Riksbankens avdelning för betalningar. Kommentarer och slutsatserna är avdelningens egna.

De rapporter och promemorior som utvärderingen baseras på finns förtecknade i bilaga 1 och kan laddas ner från Riksbankens webbplats riksbank.se.

Vi vill framföra ett varmt tack till alla som varit engagerade i utbytet och som bidragit till att det kunnat genomföras på ett framgångsrikt sätt.

Riksbanken i mars 2018

Christina Wejshammar
Stygruppsordförande

Leif Jacobsson
Projektledare

Läsanvisning

Rapporten är indelad i fyra avsnitt. I det första beskrivs utgångspunkterna för beslutet om en översyn av sedel- och myntserien, i det andra sammanfattas hur utbytet genomförts, i det tredje utvärderas utbytet och i det fjärde lämnas kommentarer och slutsatser. I rapportens början finns en sammanfattning.

Sammanfattning

Start 2008 och avslutning 2017

Riksbanken beslutade 2008 att göra en översyn av sedel- och myntserien. Uppdraget var att forma en effektiv och säker sedel- och myntserie med hänsyn tagen till miljöpåverkan. Arbetet skulle genomföras i samverkan med kontantmarknadens aktörer och allmänhetens intressen skulle beaktas.

Ett första steg var att 50-öresmyntet avskaffades 2010. Riksbanken beslöt därefter att förnya hela sedel- och myntserien, utom 10-kronan. En ny 200-kronorssedel skulle introduceras och utgivningen av 2-kronorsmynt återupptas. Sedlarna fick ett mindre format och nya säkerhetsdetaljer. Mynten blev mindre, lättare och nickelfria. Huvudtemat för sedelserien blev kulturpersonligheter och svensk natur/miljö och för myntserien, oförändrat, Sveriges statschef.

Som en förberedande åtgärd blev två äldre versioner av 50- och 1 000-kronorssedlarna ogiltiga vid utgången av 2013. Utbytet genomfördes därefter i två etapper. Den första inleddes i oktober 2015 då Riksbanken började ge ut nya 20-, 50-, 200- och 1 000-kronorssedlar. Den andra inleddes i oktober 2016, då Riksbanken började ge ut nya 100- och 500-kronorssedlar och nya 1-, 2- och 5-kronorsmynt. De gamla sedlarna och mynten var i båda etapperna giltiga i nio månader efter att de nya börjat ges ut. Efter den 30 juni 2017 var alla gamla sedlar och mynt ogiltiga. I samband med utbytet genomfördes en omfattande informationskampanj.

Komplex projekt där syftet uppnåddes

Kontantmarknadens aktörer anser att utbytet i det stora hela fungerat väl, även om myntutbytet var krävande. Tidsplanen har hållits och inga allvarliga incidenter har inträffat. En stor majoritet av allmänheten anser att de blivit väl informerade om utbytet. De flesta kunde också göra sig av med gamla sedlar och mynt på ett smidigt sätt, även om det var svårare med mynten än med sedlarna. Den 31 december 2017 hade Riksbanken fått tillbaka 92 procent av de gamla sedlarna och 52 procent av de gamla mynten sedan utbytet startade 2015.

De nya sedlarna har av allt att döma fått bred acceptans hos allmänheten. Det motsatta gäller mynten, där många har svårt att skilja på valörerna. Sedlarna och mynten fungerar väl vid hantering i teknisk utrustning. Sedlarnas säkerhetsstandard är hög och antalet förfalskningar lågt. Miljöpåverkan från tillverkningen och hanteringen av de nya sedlarna och mynten är lägre än från de gamla. Både 2-kronorsmyntet och 200-kronorssedeln har blivit etablerade valörer.

Värdet av sedlar och mynt i cirkulation minskade kraftigt under perioden 2012–2017. En del av nedgången beror av allt att döma på att sedlar och mynt som blivit ogiltiga inte ersatts med nya. I sedelserien dominerar fortfarande 500-kronorssedeln, samtidigt som 1 000-kronorssedelns andel minskat.

Utbytet har medfört kostnader för främst handeln, bankerna och bankernas kontantbolag. På sikt kommer samhällets kostnader för kontanthantering att minska till följd av utbytet, främst på grund av lägre kostnader för mynthanteringen. Risken för kostnader till följd av sedelförfalskningar har minskat.

Vår slutsats är att utbytesprojektet har varit komplext men att syftet uppnåtts. Projektet har enligt vår bedömning genomförts enligt uppdraget. Samverkan mellan kontantmarknadens aktörer har generellt fungerat väl och med beaktande av allmänhetens intressen.

Utgångspunkterna för utbytet

Effektivitet och säkerhet i fokus

Frågan om en översyn av sedel- och myntserien aktualiserades 2008. Den långsiktiga trenden var redan då att kontanternas andel av bruttonationalprodukten (BNP) minskade, det vill säga de spelade en allt mindre roll i den totala ekonomin. Fortfarande ökade dock kontantmängden varje år, mätt i absoluta tal. År 2007 uppgick värdet av sedlar och mynt i cirkulation till 110 miljarder kronor, fördelat på 104 miljarder kronor i sedlar och 6 miljarder kronor i mynt.¹ Under tioårsperioden 1998–2007 hade kontantmängden ökat med 33 procent.²

Kontanthanteringen var därmed en betydande uppgift för både Riksbanken och kontantmarknadens aktörer. Som ansvarig för landets försörjning med sedlar och mynt var det Riksbanken som i första hand skulle se till att hanteringen var rationell och kostnadseffektiv. Riksbanken hade redan initierat och genomfört stora förändringar för att effektivisera hanteringen, genom att låta marknaden ta ett större ansvar. Sedlarna och mynten som sådana hade däremot i sin grundutformning varit oförändrade under lång tid. Det hade kommit upp flera förslag på förändringar, både från kontantmarknaden och inom Riksbanken.

Förhållandevis gammal sedel- och myntserie

Sedelserien bestod vid den här tidpunkten av fem valörer – 20, 50, 100, 500 och 1 000 kronor. De senaste versionerna av 100- och 500-kronorssedlarna hade introducerats i mitten på 1980-talet, 1 000-kronorssedeln 1989 och 50-kronorssedeln 1996. 20-kronorssedeln hade introducerats 1992 och fått ett mindre format och en annan färgnyans 1997. 100- och 500-kronorssedlarna hade uppgraderats med nya säkerhetsdetaljer 2001 och 50- och 1 000-kronorssedlarna 2006.

Myntserien bestod också av fem valörer – 50 öre samt 1, 2, 5 och 10 kronor. 1-kronan hade funnits sedan 1800-talet och hade förändrats vid flera tillfällen. Den senaste versionen av 50-öringen hade introducerats 1992, 5-kronan 1976 och 10-kronan 1991. 2-kronan hade slutat att tillverkas 1971 och användes i praktiken inte längre, men var fortfarande giltigt betalningsmedel.

Minskad roll för Riksbanken i kontanthanteringen

Riksbanken ansvarar enligt riksbankslagen för landets försörjning med sedlar och mynt. Under många år löste Riksbanken uppgiften genom att tillhandahålla sedlar och mynt från ett stort antal kontor runt om i Sverige, som mest 23 stycken. Under 1990-talet genomfördes en genomgripande förändring som innebar att marknadsaktörerna tog ett större ansvar för den praktiska hanteringen och att Riksbankens operativa uppgifter minskade.

Som en följd av den ändrade ansvarsfördelningen reducerade Riksbanken successivt antalet kontantkontor till två, ett i Mölndal och ett i Tumba. Också dessa kontor avvecklades och verksamheten överfördes 2014 till ett nytt kontor norr om Stockholm, som nu är Riksbankens enda kontantkontor. Detta kontor hanterar enbart sedlar. Mynthanteringen överfördes 2013 till en myntdepå i Stockholm som drivs av ett värdebolag på uppdrag av Riksbanken. Riksbanken sålde i början på 2000-talet Tumba bruk, som tillverkade sedlar och mynt. Sedan dess upphandlar Riksbanken sedel- och myntleverantörer.

1 Årligt genomsnitt.

2 Jämförelsen avser volymerna den 31 december respektive år.

Enligt den policy för kontantförsörjningen som nu gäller ska Riksbanken tillhandahålla kontanter till bankerna som i sin tur tillhandahåller kontanter till företag och allmänhet. Riksbankens uppgift är begränsad till att tillhandahålla sedlar och mynt till bankerna, makulera utslitna sedlar och mynt, lagerhålla tillfälliga överskott av sedlar och mynt samt lösa in ogiltiga sedlar. Riksbanken ger räntekostnadsersättning till banker och bankägda företag som lagerhåller kontanter. Distributionen och hanteringen av sedlar och mynt i samhället sköts av banker och andra marknadsaktörer utan Riksbankens medverkan.

Bankerna samverkar om hanteringen av sedlar och mynt

Det är följaktligen bara banker som har rätt att hämta ut och lämna in sedlar och mynt hos Riksbanken. De fem större bankerna³ har för det ändamålet bildat ett gemensamt bolag för att driva depåverksamhet för kontanter. Bolaget hette tidigare Bankernas Depå AB (BDB). I början på 2017 slogs BDB ihop med automatbolaget Bankomat AB som nu driver både depåverksamhet och uttags- och insättningsautomater.⁴ När kontanter förvaras i Bankomats depåer betalar Riksbanken ränta på värdet, så kallad räntekostnadsersättning. Det innebär att kontanter inte behöver lämnas in fysiskt till Riksbanken för att uppbära ränta. Mynt transporteras på uppdrag av Bankomat direkt från Riksbanken till värdebolagens depåer och därefter vidare i samhället.

Även om bankerna ansvarar för distributionen av sedlar och mynt har de ingen lagstiftad skyldighet att tillhandahålla kontanter. Bankerna avgör själva vilken kontantservice som de ska erbjuda allmänheten.

Uppgiften – effektivitet, säkerhet, miljö

Riksbankens direktion fattade 2008 beslut om en översyn av sedel- och myntserien. I beslutet konstaterades att grunddragen i sedel- och myntserien varit oförändrade under lång tid och att det kommit upp flera förslag till förändringar som behövde behandlas i ett sammanhang. Vidare konstaterades att det inte fanns praktiska problem som motiverade en helt ny sedel- och myntserie men att den frågan ändå kunde bli aktuell som en följd av de förändringar som föreslogs. Syftet beskrevs som att "... forma en fråga om effektivitets-, miljö- och säkerhetssynpunkt lämplig sedel- och myntserie..."

Arbetet skulle enligt uppdragsbeskrivningen bedrivas i projektform och i samverkan med aktörerna på kontantmarknaden. Allmänhetens intressen skulle beaktas. Beslut fattades om en projektplan, som delade in arbetet i fem delprojekt:

- Bakgrundsbeskrivning.
- Prövning av behovet av 50-öresmyntet.
- Analys av valörer och fördelningen på sedlar och mynt.
- Detaljutformning och genomförande.
- Uppföljning.

³ Danske Bank, Handelsbanken, Nordea, SEB och Swedbank.

⁴ I den här rapporten används namnet "BDB" i den historiska beskrivningen och "Bankomat" om situationen idag.

Projektets genomförande

Kartläggning av kontantanvändningen – utgångspunkten för arbetet

Projektet lämnade 2008 en rapport om kontantanvändningen i Sverige. Den var avsedd som en utgångspunkt för det fortsatta arbetet och innehöll iakttagelser och statistik som belyste användningen av sedlar och mynt och vilka förändringsbehov som fanns. De viktigaste slutsatserna var:

- Efterfrågan på 500-kronorssedeln hade ökat och sedeln stod nu ensam för mer än hälften av det utelöpande sedelvärdet. Det medförde risker för Riksbanken att vara så starkt beroende av en enda sedelvalör om den skulle komma att förfalskas i större omfattning. Efterfrågan på 1 000-kronorssedlar hade samtidigt minskat och sedeln användes alltmer sällan vid betalningar. I myntserien dominerade 1-kronan stort vad gällde antalet mynt.
- Att 20-kronorssedlarna ofta var slitna hade blivit ett allt större problem för kontantmarknaden, eftersom det försvårade uppräknings- och äkthetskontroll. Allmänheten var dock i stort sett nöjd med sedelkvaliteten, även om 20-kronorssedeln ansågs ha sämre kvalitet än övriga valörer. Många grannländer hade inte längre sedlar på belopp under motsvarande cirka 50 kronor, utan hade övergått till mynt på lägre valörer.
- Sedlarnas säkerhetsdetaljer började bli omoderna. Standarden var visserligen fortfarande ungefär densamma som i grannländerna och antalet förfalskningar lågt, men flera länder i Europa planerade för uppgraderingar av sedelsäkerheten.
- Både 1- och 5-kronan innehöll nickel, som är olämpligt från miljösynpunkt och som kan vara allergiframkallande. Generellt var sedlarnas och myntens miljöpåverkan dåligt kartlagd.
- Valörerna 2 och 200 kronor skulle kunna effektivisera kontantbetalningarna.
- Mynten hade varit oförändrade under lång tid och var dyra att köpa in. Hanteringen var kostnadskrävande på grund av att mynten var stora och tunga. Allmänheten och kontantmarknadens aktörer ansåg inte längre att 50-öresmyntet behövdes.

50-öresmyntet drogs in

50-öresmyntets vara eller inte vara behandlades som en första fråga. Projektet presenterade en analys i slutet av 2008. Där konstaterades att 50-öringen användes alltmer sällan, att två tredjedelar av befolkningen ansåg att myntet var obehövligt och att handeln och bankerna förespråkade att myntet drogs in.

Om 50-öringen drogs in skulle 1-kronorssmyntet bli den lägsta myntvalören. Örena skulle försvinna i fysisk form. Begreppet "öre" skulle dock finnas kvar som en räkneenhet och priser skulle kunna sättas i öre även sedan myntet avskaffats. Elektroniska betalningar skulle kunna genomföras i öretal även fortsättningsvis. Det var enbart vid kontantbetalningar som slutsumman skulle behöva avrundas till närmaste krontal. Därmed skulle en indragning av myntet inte påverka inflationen, eftersom konsumentprisindex, som är grunden för att beräkna inflationen, baseras på oavrundade priser.

Projektet föreslog, efter samråd med kontantmarknaden, att 50-öresmyntet skulle upphöra att vara lagligt betalningsmedel efter den 30 september 2010. Tidpunkten var satt med hänsyn till att kontantanvändningen är lägre på hösten, vilket skulle underlätta den praktiska hanteringen i samband med indragningen.

Riksbanken gjorde i december 2008 en framställning till riksdagen med begäran att myntet skulle ogiltigförklaras. Samtidigt lämnades förslag till ändring av lagen om avrundning av vissa öresbelopp. Ändringen innebar att öretal vid kontantbetalning skulle avrundas neråt när slutsiffrorna var 1–49 och uppåt när slutsiffrorna var 50–99. Beslut fattades av riksdagen i mars 2009.

Riksbanken träffade en överenskommelse med bankerna om att mynten skulle gå att lösa in i bank fram till den 31 mars 2011. Under inlösenperioden fick Riksbanken in 111 miljoner mynt till ett värde av 55 miljoner kronor. Det motsvarade 28 procent av värdet av de mynt som fanns i cirkulation när myntet blev ogiltigt den 30 september 2010. Det kvarstod ett värde på 142 miljoner kronor som inte återlämnades. De gamla mynten såldes av Riksbanken som metallråvara till nedsmältning.

Två nya valörer och oförändrad gräns mellan sedlar och mynt

Förslag om 2- och 20-kronorsmynt samt 200-kronorssedel

Projektet analyserade vilka valörer som skulle vara lämpliga i den nya sedel- och myntserien och hur de skulle fördelas på sedlar och mynt. En rapport presenterades i februari 2010. Där föreslogs att sedelserien skulle kompletteras med en 200-kronorssedel och myntserien med ett 20-kronorsmynt samt att produktionen av 2-kronorsmynt skulle återupptas. Sedelserien föreslogs bestå av valörerna 50, 100, 200, 500 och 1 000 kronor och myntserien av valörerna 1, 2, 5, 10 och 20 kronor. De nya valörerna 200 och 2 kronor skulle enligt projektets bedömning komma att ersätta ett antal 100-kronorssedlar och 1-kronorsmynt genom att många betalningar skulle komma att göras med en sedel eller ett mynt i stället för två. Antalet sedlar och mynt skulle därmed minska. Om 500-kronorssedeln skulle behöva dras in till följd av omfattande förfalskningar skulle dess värde också lättare kunna ersättas om det fanns en 200-kronorssedel. Riskerna med 500-kronorssedelns dominans skulle därmed minska.

Kvaliteten på 20-kronorssedlar i cirkulation hade blivit allt sämre, vilket skapade problem vid äkthetskontroll och maskinell hantering. Det fanns därför enligt projektets uppfattning skäl att övergå till ett mynt som håller bättre och har längre livslängd. För att få en bild av miljökonsekvenserna beställdes en utredning av ett konsultföretag som jämförde miljöpåverkan mellan ett 20-kronorsmynt och en 20-kronorssedel. Resultatet var att skillnaderna var små men att en sedel var något bättre. Avgörande för resultatet var emellertid den beräknade livslängden på sedeln respektive myntet. Ju kortare sedelns livslängd var, desto fördelaktigare blev ett mynt. Livslängden på 20-kronorssedeln tenderade att bli allt kortare eftersom den hanterades alltmer ovarsamt. Projektet bedömde mot den bakgrunden att det inte fanns miljöskäl som talade emot ett mynt.

1 000-kronorssedeln behövs

Projektet kom vidare till slutsatsen att 1 000-kronorssedeln borde behållas, trots att den användes allt mindre. Om den avskaffades skulle det leda till att betalningar som tidigare gjordes med 1 000-kronorssedlar i stället skulle göras med 500-kronorssedlar och att 500-kronorssedelns dominans därmed skulle öka ytterligare. En säkerhetsaspekt var att 1 000-kronorssedeln skulle kunna fungera som ett alternativt betalningsmedel vid större betalningar om de elektroniska betalningssystemen skulle drabbas av störningar. 1 000-kronorssedeln spelade också, enligt projektets bedömning, en viss roll för kontantbetalningar och sparande även om betydelsen hade minskat.

Säkerhet, effektivitet och nya valörer talade för en ny utformning

Projektet konstaterade att säkerhetsdetaljerna i sedelserien inte längre var moderna och därmed mer utsatta för förfalskningsrisker. Flera grannländer planerade för att uppgradera sina sedlar. Det riskerade leda till att Sverige skulle få lägre säkerhetsstandard än omgivande länder. Ett antal uppgraderingar av säkerhetsdetaljerna hade dessutom redan gjorts, vilket innebar att möjligheterna att göra ytterligare uppgraderingar var begränsad.

Projektet konstaterade vidare att mindre och lättare mynt skulle kunna minska hanteringskostnaderna och miljöpåverkan och minska Riksbankens inköpskostnader. Av miljö- och hälsoskäl borde mynten inte innehålla nickel. Det enda myntet i myntserien som enligt projektets uppfattning hade en modern utformning var 10-kronan.

Vidare konstaterade projektet att de nya valörerna måste passa in i sedel- och myntserien på ett sådant sätt att de fungerade i den praktiska hanteringen. Det innebar att format, formgivning och säkerhetsdetaljer behövde likna de övriga valörernas.

Beslut om förnyelse av hela sedel- och myntserien – 20-kronorssedeln kvar

Med tanke på förändringsbehoven och tillkomsten av två nya valörer kom projektet till slutsatsen att Riksbanken borde ta steget att förnya hela sedel- och myntserien, med undantag av 10-kronan. För detta talade också att omställningskostnaderna i samhället skulle bli mindre om många förändringar gjordes samtidigt, jämfört med mindre förändringar vid upprepade tillfällen. Förslaget lämnades på remiss till kontantmarknadens aktörer. De var i stort sett positiva utom vad gällde förslaget om ett 20-kronorsmynt, där uppfattningarna var delade. Handelsbranschorganisationer avstyrkte ett mynt eftersom det enligt deras uppfattning skulle medföra ökade kostnader och sämre arbetsmiljö.

Riksbankens direktion ansåg ändå att skälen för ett mynt övervägde och fattade i mars 2010 beslut om att förnya sedel- och myntserien i enlighet med projektets förslag. Man beslöt samtidigt att göra en framställning till riksdagen om en ändring i riksbankslagen som skulle ge Riksbanken rätt att ge ut 2- och 20-kronorsmynt och en 200-kronorssedel. Riksbanksfullmäktige ställde sig bakom framställningen, utom förslaget om ett 20-kronorsmynt. Fullmäktige ansåg att 20-kronorssedeln skulle behållas. Riksdagen fattade beslut i juni 2010 och gick då på riksbanksfullmäktiges linje. Myntserien skulle därmed komma att bestå av fyra valörer – 1, 2, 5 och 10 kronor, och sedelserien av sex valörer – 20, 50, 100, 200, 500 och 1 000 kronor.

Riksbanksfullmäktige beslutar om utformning av sedlar och mynt

Beslut om utformning av sedlar och mynt fattas enligt riksbankslagen av riksbanksfullmäktige. Fullmäktige har utsett en beredningsgrupp med uppgift att ta fram beslutsunderlag i sådana frågor. Under utbytet bestod gruppen av fyra fullmäktigeledamöter och fyra experter.⁵ Genom sin uppgift att förbereda alla formgivningsfrågor kom gruppen att spela en central roll vid utformningen av de nya sedlarna och mynten. Gruppen benämns fortsättningsvis ”beredningsgruppen”.

5 Namnen framgår av bilaga 3.

Sedlar och mynt utformades

Mindre format på sedlarna

Som utgångspunkt för utformningen av de nya sedlarna använde projektet sex faktorer som bedömdes vara avgörande för att sedelserien skulle bli säker och effektiv:

- Skyddet mot förfalskningar.
- Möjligheten att snabbt identifiera en äkta sedel.
- Möjligheten att enkelt särskilja valörer.
- Förutsättningarna för kostnadseffektiv tillverkning och hantering.
- Slitstyrkan.
- Miljöbelastningen.

Projektet kom till slutsatsen att produktionen och hanteringen skulle bli mest effektiv om sedlarna var mindre än i den tidigare sedelserien och om höjden var lika på alla valörer. Förslaget blev att alla sedlar skulle få en höjd på 66 millimeter och att det skulle vara en längdskillnad på sju millimeter mellan valörerna. Den lägsta valören, 20-kronorssedeln, skulle ha formatet 120 x 66 millimeter och den högsta, 1 000-kronorssedeln, formatet 154 x 66 millimeter.⁶

Sedlar av bomullspapper även i fortsättningen

Tre typer av sedelmateriell utvärderades – bomullspapper, polymer och kombinationer av bomullspapper och polymer.⁷ Därutöver prövades olika metoder för att förbättra sedlarnas slitstyrka genom att lacka eller på annat sätt ytbehandla dem. Avgörande för valet av metod blev det säkerhetssystem som värdebolagen och andra aktörer på kontantmarknaden använder för att motverka rån och andra tillgrepp. Systemet är utformat på ett sådant sätt att sedlar färgas in med en sedelskyddsfärg och blir oanvändbara om det görs åverkan på väskor och andra utrymmen där sedlar förvaras. Projektet lät göra tester av olika typer av sedelpapper med hjälp av SSF Stöldskyddsföreningen och Nationellt forensiskt centrum (tidigare Sveriges kriminaltekniska laboratorium, SKL). Resultatet var att infärgningen fungerade väl på sedlar av bomullspapper men betydligt sämre på polymersedlar och lackade sedlar. Det fanns sedelpapper som kombinerade bomullspapper och polymer men de var enligt projektets uppfattning inte tillräckligt beprövade.

Förslaget blev att sedlarna även fortsättningsvis skulle tillverkas av bomullspapper, men att ett något kraftigare papper skulle användas för att göra sedlarna mer hållbara.⁸ Projektet föreslog därutöver en extra förstärkning av de lägsta valörerna 20 och 50 kronor genom en ytbehandling som använts i den tidigare 20-kronorssedeln. Behandlingen innebär att sedlarna bестryks med ett ytlim. Senare fattades beslut om att använda denna behandling i modifierad form på alla valörer.

Klarare färger på sedlarna

Projektet ansåg att färgerna och kontrasterna i den nya sedelserien skulle vara tydligare än i den gamla för att göra det lättare att skilja på valörerna. Beredningsgruppen ansåg samtidigt att det låg ett värde i att behålla samma färgskala som i den gamla sedelserien. Förslaget blev därför att färgskalan i nya sedelserien skulle vara lika med den gamla, men att färgerna skulle vara klarare. Den nya 200-kronorssedeln skulle vara grön.

⁶ Längdskillnaden mellan 20- och 50-kronorssedeln blev sex millimeter, vilket berodde på att Riksbanken av kostnadsskäl ville få ut maximalt antal sedlar per sedelark vid tryckningen.

⁷ Sedlar av polymer benämns ofta i dagligt tal "plastsedlar".

⁸ Ytvikten ökade från 85 till 95 millimeter per kvadratmeter.

Tabell 1. Sedelseriens färgskala.

Valör	Färg
20 kronor	Violet
50 kronor	Gul/orange
100 kronor	Blå
200 kronor	Grön
500 kronor	Röd
1 000 kronor	Gråbrun

Ny legering i 1- och 2-kronorsmynten och inget nickel

Som utgångspunkt för utformningen av de nya mynten använde projektet fem faktorer som bedömdes vara avgörande för att myntserien skulle bli effektiv, miljövänlig och säker:

- Slitstyrkan.
- Inköpspriset.
- Miljöpåverkan och hälsorisker.
- Vikten.
- Skyddet mot förfalskningar.

Skyddet mot förfalskningar tillmättes i utvärderingen mindre betydelse eftersom mynt har lågt värde och mycket sällan förfalskas.

Projektet konstaterade att koppar/nickel, som de gamla 1- och 5-kronorsmynten var tillverkade av, är ett slitstarkt och vackert material, men att det är olämpligt från miljö- och hälsosynpunkt. Expertis vid Karolinska institutet i Stockholm hade konstaterat att nickelhaltiga mynt avger betydande mängder nickel till huden redan efter en kortvarig kontakt. Mynt som innehåller nickel kan därför utlösa nickelallergi. Sverige har dessutom antagit ett nationellt miljömål som innebär att användningen av nickel ska minska, då nickelutvinning medför högre miljöbelastning än utvinningen av många andra metaller. Projektet ansåg därför att nickel inte skulle finnas med i de nya mynten.

Tre typer av mynt utvärderades – homogena mynt, pläterade mynt och bimetallmynt.⁹

Projektets förslag blev att de lägsta valörerna, 1 och 2 kronor, skulle tillverkas av kopparpläterat stål, det vill säga stål överdraget med ett tunt skikt av koppar. Det är ett beprövat material som är relativt slitstarkt, miljövänligt och kostnadseffektivt. Vidare föreslogs att 5-kronan skulle tillverkas av samma material som 10-kronan, kallat "Nordic gold". Det är en legering som består av 89 procent koppar med små inslag av aluminium, zink och tenn, som gör att mynten blir guldfärgade. 10-kronan skulle vara kvar utan förändringar.

Mindre och lättare mynt – räffling till hjälp för synskadade

Myntens storlek och vikt har betydelse för hanteringskostnaderna och miljöbelastningen. Inriktningen var därför att de nya mynten skulle vara mindre och lättare än de gamla. De måste vidare skilja sig från mynt i andra länder, framför allt länder i Sveriges närhet, för att undvika förväxlingsrisker. Utformningen fastställdes efter kontroller av andra länders myntserier och samråd med kontantmarknadens aktörer. Om den gamla myntserien skulle ersättas med samma värde i nya mynt skulle vikten av mynten i cirkulation minska till mindre än hälften.

⁹ Homogena mynt har samma metall/legering i hela myntet. Pläterade mynt består av en metall eller en legering som kärna och ett ytskikt av en annan metall. Bimetallmynt består av en mittdel av en viss metall/legering och en ytterring av en annan metall/legering.

Tabell 2. Storlek och vikt på mynten i myntserien.

Valör	Diameter mm	Tjocklek mm	Vikt gram
1 krona	19,50	1,79	3,60
2 kronor	22,50	1,79	4,80
5 kronor	23,75	1,95	6,10
10 kronor (befintlig)	20,50	2,90	6,60

Synskadade har hjälp av en räffling på myntens kant för att skilja på valörerna. Efter samråd med Synskadades riksförbund föreslogs att 1-kronan skulle ha hela kanten räfflad, 2-kronans kant skulle ha två räfflade fält och 5-kronans kant skulle vara slät. Räfflingen på 1- och 5-kronan är densamma som i den gamla myntserien. 10-kronans kant har fyra räfflade fält.

Utformningen av sedlarna och mynten presenterades i en rapport i mars 2011 som blev underlag för beslut i riksbanksfullmäktige i april 2011.

Nytt tema för sedelserien – oförändrat för myntserien

Kulturpersonligheter, svensk miljö och Sveriges statschef

Arbetet med tema och motiv för sedelserien inleddes med ett seminarium som beredningsgruppen bjöd in till 2009.¹⁰ Fem tänkbara teman kom fram – kultur/världsarv, kulturpersonligheter, nobelprisen, svensk natur samt framstående personer inom vetenskap.

Allmänheten hade också möjlighet att lämna förslag på teman och motiv via Riksbankens webbplats. Drygt 500 förslag lämnades in, de flesta av dem personer. Det vanligaste förslaget var Astrid Lindgren, därefter Alfred Nobel och Dag Hammarskjöld.

Beredningsgruppen tog ställning för att temat skulle ta sin utgångspunkt i personporträtt. Skälen var dels att personporträtt visat sig svåra att förfälska, dels att det finns en lång svensk sedeltradition som utgår från personer. Naturtemat ansågs vara ett lämpligt komplement, eftersom natur- och miljövärden förknippas med Sverige. Sedlarna föreslogs därmed få två teman, kulturpersonligheter och natur/miljömotiv. Lilla riksvapnet skulle finnas med som en samlande heraldisk symbol på alla valörer.

Gruppen fastställde därefter fem kriterier som utgångspunkt för valet av personer:

- Viktiga kulturella insatser för Sverige.
- Huvuddelen av livsgärningen under 1900-talet.
- Folklig förankring och gärna ett internationellt anseende.
- Representera olika delar av Sverige.
- Tre kvinnor och tre män.

Beredningsgruppen enades om att föreslå Ingmar Bergman, Greta Garbo, Dag Hammarskjöld, Astrid Lindgren, Birgit Nilsson och Evert Taube. Natur- och miljömotiven skulle hämtas från landskap som hade anknytning till dessa personer. Astrid Lindgren placerades på 20-kronorssedeln eftersom det är den sedel som barn kan antas komma i kontakt med i första hand. Fördelningen på valörerna i övrigt styrdes av att man ville ha omväxlande kvinnor och män.

¹⁰ Där deltog företrädare för Konstakademien, Konstfack, Myntkabinettet, Riksarkivet, Svenska institutet, Vetenskapsakademien och Vitterhetsakademien. Ytterligare organisationer var inbjudna.

Tabell 3. Motiv i sedelserien.

Valör	Person	Natur/miljömotiv från
20 kronor	Astrid Lindgren	Småland
50 kronor	Evert Taube	Bohuslän
100 kronor	Greta Garbo	Stockholm
200 kronor	Ingmar Bergman	Gotland/Fårö
500 kronor	Birgit Nilsson	Skåne
1 000 kronor	Dag Hammarskjöld	Lappland

När det gällde mynten ansåg beredningsgruppen att den svenska traditionen med kungliga motiv skulle behållas. Temat för myntserien skulle därför, liksom tidigare, vara Sveriges statschef.

Teman, motiv, färger och format fastställdes av riksbanksfullmäktige i mars 2010.

Formgivning av sedelserien baserades på en tävling

Riksbanksfullmäktige beslöt 2010 att formgivningen av sedelserien skulle baseras på en tävling. Syftet var att få ett brett beslutsunderlag. Den formella grunden blev en projekt-tävling enligt lagen om offentlig upphandling. Därutöver tillämpades tävlingsregler som var utarbetade av Sveriges Arkitekter och som även var godkända av Sveriges designer och Konstnärernas riksförbund. Tävlingsuppgiften bestod i att lämna förslag till utformning av de sex sedelvalörerna med målet att det vinnande förslaget skulle vara den konstnärliga utgångspunkten för den slutliga formgivningen av sedlarna. Som jury fungerade riksbanksfullmäktiges fyra ledamöter i beredningsgruppen och två konstnärliga experter.¹¹ Alla som deltog i tävlingen skulle få ett arvode och därutöver skulle juryn ha en prissumma att fördela.¹²

Tävlingsprocessen genomfördes i två steg – en prekvalificering och en slutlig tävlingsomgång. Vid prekvalificeringen inbjöds arkitekter, designers, konstnärer och formgivare att anmäla intresse och lämna in referensmaterial. Det kom in 46 ansökningar som beredningsgruppen bedömde i samråd med konstnärlig expertis. Åtta sökande valdes ut som erbjöds att delta i tävlingen. Utgångspunkten för deras arbete var ett tävlingsunderlag som innehöll riktlinjer för format, tema, motiv och färger samt placering av bland annat säkerhetsdetaljer och valörsiffror.

Samtliga åtta som hade valts ut lämnade in skissförslag som juryn bedömde. Som grund för bedömningen låg fem kriterier – konstnärlig helhetsidé, genomförbarhet, nyskapande/originalitet inom ramen för svensk sedeltradition, komposition text–siffror–bild samt skillnader mellan valörerna inom ramen för helhetsidén.

”Kulturrezan” – det vinnande sedelbidraget

Juryn utsåg ”Kulturrezan” av Göran Österlund till vinnare. I motiveringen sägs att ”förslaget är en väl sammanhållen serie där de olika sedlarna har ett gemensamt formspråk och där fram- och baksidor samspelar på ett tydligt och harmoniskt sätt” och vidare att ”helhetsintrycket är en vacker och användarvänlig sedelserie som bygger på en väl avvägd balans mellan nyskapande och svensk sedeltradition”. Riksbanksfullmäktige beslöt därefter att ”Kulturrezan” skulle vara den konstnärliga utgångspunkten för den nya sedelserien.

Detaljutförningen av sedlarna gjordes av designgruppen hos sedeltillverkaren Crane AB. Gruppen utformade sedlarnas alla grafiska och tekniska detaljer, inklusive säkerhetsdetaljer, utförde gravyrarbetet och tog fram original som underlag för tryckning. Arbetet bedrevs steg-

¹¹ Juryns sammansättning framgår av bilaga 3.

¹² Arvodet var 100 000 kronor per deltagare i tävlingen och prissumman 200 000 kronor.

vis i samarbete med beredningsgruppen. Beslut fattades successivt i riksbanksfullmäktige med utgångspunkt från olika stadier av provtryck. Hela sedelseriens utformning var fastställd i slutet av 2013.

Myntserien – ”sol, vind och vatten”

Beredningsgruppen utformade 2012 ett program för formgivning av myntserien, baserat på temat ”Sveriges statschef”. Programmet lämnades till Riksbankens dåvarande myntleverantör Mint of Finland med önskemål om formgivningsförslag. Företaget presenterade förslag från fem formgivare. Beredningsgruppen rekommenderade ett förslag av Ernst Nordin, där huvudtemat var kompletterat med ett naturtema som kallades ”sol, vind och vatten”.

Nordins tema tog sig uttryck i stiliserade symboler för sol, vind och vågor, kombinerat med kungens porträtt på 1- och 2-kronorsmynten och hans monogram på 5-kronan. I beredningsgruppens motivering sägs att ”förslaget utgör en väl sammanhållen myntserie där formgivningen håller hög konstnärlig kvalitet med utpräglat grafisk karaktär” och vidare att ”temat sol, vind och vatten utgör ett lämpligt och välfunnet tema som komplement till seriens huvudtema...”

Riksbanksfullmäktige beslutade i augusti 2014 att förslaget skulle vara konstnärlig utgångspunkt för den nya myntserien. Provmynt hade innan dess godkänts av hovet. Mynten detalj-utformades sedan av Mint of Finland i samråd med Ernst Nordin.

Avtal träffades med rättighetsinnehavare

Det vinnande förslaget i tävlingen om sedlarnas utformning innehöll ett flertal foton, symboler och andra bilder. Det upphovsrättsliga skyddet för konstnärliga och litterära verk, som det här var fråga om, gäller i 70 år efter upphovspersonens död och det upphovsrättsliga skyddet fanns i de flesta fall kvar. Riksbanken behövde därför tillstånd från rättighetsinnehavarna att använda de aktuella bilderna.

Riksbanken kunde träffa upphovsrättsliga avtal med alla rättighetsinnehavare, utom vad gällde bilden av Dag Hammarskjöld på 1 000-kronorssedeln. Följden blev att en annan bild av Hammarskjöld användes, som accepterades av riksbanksfullmäktige och formgivaren. Avtalen innebar att Riksbanken fick rätt att använda bilderna som förlaga vid utformningen av sedlarna och för information om sedlar. För de större bilderna betalade Riksbanken en engångsersättning som var lika för alla och för de mindre bilderna ingen ersättning.¹³

Alla personer på sedlarna hade anhöriga som var i livet. De kontaktades så snart Riksbanken valt vilka personer som skulle finnas på sedlarna och fick sedan fortlöpande information om formgivningsarbetet. Riksbanken upprättade även kontakt med fotograferna bakom de bilder som användes.

Uppgraderat säkerhetssystem i sedelserien

Fyra säkerhetsnivåer, riktade till olika användare

Samtidigt med formgivningsarbetet utarbetade projektet ett säkerhetssystem för den nya sedelserien. Inriktningen var att systemet skulle bestå av många olika säkerhetsdetaljer med olika teknisk utformning. På så sätt skulle det krävas flera olika typer av kunskap och utrustning för att förfälska en sedel på ett trovärdigt sätt. Som utgångspunkt delade projektet in säkerhetsdetaljerna i fyra nivåer beroende på vilka användare de var avsedda för.

¹³ Ersättningen var 85 000 kronor. En rättighetsinnehavare begärde ingen ersättning, varför Riksbankens totalkostnad blev 510 000 kronor.

Tabell 4. Sedelseriens säkerhetssystem.

Nivå	Primär användare	Hjälpmedel som behövs för äkthetskontroll
1	Allmänheten	Inga
2	Handel	Enklare utrustning såsom lupp och ultraviolettt ljus
3	Värdebolag, banker och handel	Maskiner med sensorer
4	Riksbanken	Särskild utrustning som bara Riksbanken har

Nya säkerhetsdetaljer för allmänheten

Projektet bedömde att det behövdes en förnyelse av de säkerhetsdetaljer som riktar sig till allmänheten. Det är detaljer som i viss utsträckning även används av värdebolagen, bankerna och handeln. Enligt projektets mening skulle det behövas två framträdande säkerhetsdetaljer på i vart fall de högre valörerna för att säkerställa att det fanns två olika sätt att identifiera en äkta sedel. Båda detaljerna skulle finnas på sedlarnas framsida för att de lätt skulle kunna ses och kontrolleras.

Projektet inventerade vilka säkerhetsdetaljer som fanns på marknaden och valde ut ett antal för utvärdering enligt åtta kriterier:

- Förfalskningsskydd, det vill säga svårigheten att efterlikna säkerhetsdetaljen.
- Begriplighet, det vill säga att intuitivt förstå hur säkerhetsdetaljen ska kontrolleras.
- Kommunikerbarhet, det vill säga möjligheten att enkelt förklara hur säkerhetsdetaljen ska kontrolleras.
- Hållbarhet, det vill säga motståndskraften mot slitage.
- Erfarenheter av praktisk användning, det vill säga att säkerhetsdetaljen skulle vara beprövad.
- Produktionsmöjligheter, det vill säga att säkerhetsdetaljen skulle kunna tryckas av flera tryckerier för att säkerställa konkurrens.
- Materialkostnad.
- Produktionskostnad.

”Färgskiftande bild” och ”säkerhetsband” – nya framträdande säkerhetsdetaljer

Högst betyg vid utvärderingen fick två detaljer som kom att benämnas ”färgskiftande bild” respektive ”säkerhetsband”. Den färgskiftande bilden utgörs av en optiskt variabel färg med magnetiska egenskaper som trycks på sedelpapperet. Säkerhetsbandet är en fönstertråd som bäddas in i sedelpapperet och som tidigare, i annorlunda form, använts på 1 000-kronors-sedeln.

Vid formgivningen av säkerhetsdetaljerna fick den färgskiftande bilden en unik utformning på varje valör som anknöt till personen på sedeln – en bok på 20-kronors-sedeln, en båt på 50-kronors-sedeln etcetera. Säkerhetsbandets fönster fick symbolen tre kronor och texten ”KR”. För båda detaljerna gäller att det framträder en rörelse när man vickar på sedeln. Den färgskiftande bilden ändrar också färg. När informationsmaterialet utformades blev budskapet att ”vicka på sedeln” för att kontrollera att den är äkta.

Projektet föreslog att alla sedelvalörer skulle förses med den färgskiftande bilden och de högre valörerna 100, 200, 500 och 1 000 kronor med säkerhetsbandet. Av kostnadsskäl gjordes bedömningen att det räckte med en av säkerhetsdetaljerna på de två lägsta valörerna 20 och 50 kronor.

De flesta säkerhetsdetaljerna behövs – nya detaljer för synskadade

Vattenmärke, genomsiktsbild och koppartryck skulle finnas kvar på alla valörer. Alla valörer skulle också få skydd mot kopiering och scanning. De flesta av de övriga säkerhetsdetaljerna behövs också, i flera fall efter kvalitetsförbättringar. Foliebandet, som hade varit en framträdande säkerhetsdetalj på de gamla sedlarna, skulle däremot inte behövas på de nya. Sedlarna innehåller även mini- och mikrotexter som ligger invävda i motivet som en extra säkerhetsdetalj. Texterna anknyter till personerna på sedlarna och tillkom på förslag av anhöriga och organisationer som förvaltar deras minne.

Synskadade kan ha svårt att skilja på olika sedelvalörer. Eftersom storleksskillnaderna mellan valörerna nu blev mindre skulle det bli ännu svårare. Projektet föreslog därför att sedlarna skulle innehålla detaljer i sedelpapperet som kan kännas med ett finger och som är unika för varje valör.¹⁴ I den färdiga sedelserien finns sådana detaljer i koppartryck på kanterna av 50-, 100-, 200- och 500-kronorssedlarna. 20- och 1 000-kronorssedlarna saknar sådana detaljer och ska i stället kunna kännas igen genom storleksskillnaden. Detaljerna utformades i samråd med Synskadades riksförbund.

Även de maskinläsbara säkerhetsdetaljerna förnyades

För att förhindra att falska sedlar går att använda i automater, kassasystem och annan teknisk utrustning behöver även de maskinläsbara säkerhetsdetaljerna vara av hög kvalitet. Också dessa säkerhetsdetaljer förändrades och moderniserades i den nya sedelserien. Detaljerna utvecklades och testades i samarbete med en grupp av leverantörer av teknisk utrustning för kontanthantering.

Tidsplanen delades upp i två etapper

Kontantmarknadens önskemål – en utgångspunkt

Efter det att Riksbanken 2010 fattat beslut om att förnya sedel- och myntserien inleddes arbetet med tidsplanen. Riksbanken hade för sin del tre utgångspunkter:

- Förutsättningarna för allmänheten skulle vara tydliga.
- Hänsyn skulle tas till kontantmarknadens önskemål.
- Utbytet skulle genomföras så kostnadseffektivt som möjligt.

Ett samråd inleddes med kontantmarknadens aktörer, som innefattade BDB, Bankföreningen, de större bankerna, handelns branschorganisationer, värdebolagen och automatbolagen, samt leverantörer av teknisk utrustning för kontanthantering. Flera alternativ diskuterades. Ett alternativ var att ge ut alla nya sedlar och mynt samtidigt, ett annat att ge ut en valör i sänder med bestämda mellanrum. Frågan var också hur länge de gamla sedlarna och mynten skulle vara giltiga, under en viss tid eller tills de slitits ut.

Kontantmarknadens aktörer hade önskemål om att tidsplanen skulle anpassas till deras förutsättningar för transporter, lagring, uppräknings och annan logistik. Riksbanken bad om ett förslag från marknadsaktörerna och ett sådant lämnades i april 2012. Upplägget innebar att sedelutbytet delades upp i två etapper, en för de dåvarande automatsedlarna 100 och 500 kronor och en för övriga sedlar. Myntutbytet skulle ske i samma etapp som automatsedlarna. Marknadsaktörerna önskade vidare att de gamla sedlarna och mynten skulle bli ogiltiga efter en relativt kort period för att de skulle slippa hantera dubbla sedel- och myntversioner under en längre tid.

¹⁴ Detaljerna benämns ibland "taktila märken".

I den dåvarande sedelserien fanns det två giltiga versioner av 50- respektive 1 000-kronors-sedeln, en äldre version och en modernare med nya säkerhetsdetaljer. Marknadsaktörerna ville att de äldre versionerna skulle ogiltigförklaras innan utbytet inleddes. Tanken var att sedelmängden därigenom skulle minska, eftersom en del av de gamla sedlarna inte skulle komma att växlas in mot nya sedlar. En ytterligare fördel var att det skulle bli två sedelversioner mindre att hantera när utbytet väl inleddes.

Mindre modifieringar gjordes av förslaget i samråd med marknadsaktörerna. Tidsplanen, som således byggde på marknadens förslag, fastställdes av Riksbankens direktion i maj 2012.

Två etapper och en förberedande sedelindragning

Den första etappen skulle inledas i oktober 2015 genom att Riksbanken började ge ut nya 20-, 50-, 200- och 1 000-kronorssedlar. De gamla 20-, 50- och 1 000-kronorssedlarna skulle bli ogiltiga efter den 30 juni 2016. Den andra etappen skulle inledas i oktober 2016 genom att Riksbanken började ge ut nya 100- och 500-kronorssedlar och nya 1-, 2- och 5-kronorsmynt. De gamla sedlarna och mynten skulle bli ogiltiga efter den 30 juni 2017. Redan före den första etappen skulle två äldre versioner av 50- och 1 000-kronorssedlarna bli ogiltiga.

Detta innebar att det både under den första och andra etappen skulle vara en övergångstid på nio månader då gamla och nya sedlar och mynt var giltiga samtidigt. Riksbanken skulle sluta att lämna ut gamla sedlar och mynt efter det att de nya introducerats, men under utbytesperioden skulle marknadsaktörerna kunna återanvända gamla sedlar och mynt så länge de var brukbara. Följden skulle bli att nya sedlar och mynt skulle komma i cirkulation successivt.

Riksbanken var medveten om att tidsplanen medförde komplikationer för allmänheten i och med att det skulle bli flera olika datum hålla reda på. Kraven på informationsinsatserna skulle öka. Riksbanken ansåg dock att kontantmarknadens intressen övervägde och att den tidsplan som marknaden själv föreslagit skapade förutsättningar för att utbytet skulle kunna genomföras på ett smidigt sätt.

Efter en framställning från Riksbanken fattade riksdagen i juni 2014 beslut om att de äldre versionerna av sedlar och mynt skulle bli ogiltiga 2016 och 2017 i enlighet med Riksbankens tidsplan. Beslutet innebar att alla då giltiga sedel- och myntversioner utom 10-kronan skulle bli ogiltiga.¹⁵

Beslut fattades om ogiltighetsdatum och inlösentider

Riksbanken träffade sedan en överenskommelse om inlösentider i bank med Bankföreningen och Sparbankernas Riksförbund. Syftet var att allmänheten skulle få en möjlighet att göra sig av med gamla sedlar och mynt, även en tid efter det att de blivit ogiltiga.

Sedlar som blivit ogiltiga i den första etappen skulle kunna lösas in i bank två månader efter ogiltighetsdatum, det vill säga till och med den 31 augusti 2016. Sedlar som blivit ogiltiga i den andra etappen skulle kunna lösas in ett år efter ogiltighetsdatum, det vill säga till och med den 30 juni 2018. De mynt som blev ogiltiga efter den 30 juni 2017 skulle kunna lösas in i bank i två månader, det vill säga till och med den 31 augusti 2017.

Skälen till att inlösenperioderna fick olika längd var att bankerna ville att inlösentiden för sedlar efter den första etappen skulle vara avslutad innan introduktionen av nya sedlar startade i den andra etappen. Från Riksbankens synpunkt var det viktigare att inlösentiden var längre efter den andra etappen, eftersom den omfattade större värden. Bankerna ville även ha en kort inlösentid för de gamla mynten eftersom mynt har lågt värde och mynthantering

¹⁵ Minnesmynt och minnessedlar omfattades inte utan fortsatte att vara giltiga.

medför stora kostnader. När inlösentiderna i bank löpt ut löser Riksbanken in ogiltiga sedlar under obegränsad tid. Riksbanken löser däremot inte in ogiltiga mynt.

Tabell 5. Tidsplan för sedel- och myntutbytet.

Etapp	Start för utlämning av nya sedlar/mynt	Sista giltighetsdag för gamla sedlar/mynt	Sista dag för inlösen i bank av gamla sedlar/mynt
Sedlar 20, 50, 200, 1 000	1 oktober 2015	30 juni 2016	31 augusti 2016
Sedlar 100, 500	3 oktober 2016	30 juni 2017	30 juni 2018
Mynt 1,2,5	3 oktober 2016	30 juni 2017	31 augusti 2017

Omställning av teknisk utrustning i god tid

Kontanthantering sker i stor utsträckning maskinellt hos värdebolagen och i bankerna och handeln. Vid tillfället för utbytet uppskattades att det fanns i storleksordningen 20 000 enheter som skulle ställas om till nya sedlar och mynt. Drygt hälften utgjordes av handelns kassasystem. Omställningen förutsatte i många fall teknisk service på plats, vilket skulle kräva en stor resursinsats av teknikleverantörerna.

Efter samråd med leverantörerna beslutade Riksbanken att tillhandahålla färdiga sedlar och mynt av alla valörer före utbytet för att ge leverantörerna tid att anpassa sin utrustning. Det innebar att Riksbanken behövde tillverka mindre upplagor av både sedlar och mynt innan den fullskaliga produktionen började. Leverantörerna fick tillgång till mynt tre år innan myntutbytet inleddes och sedlar drygt ett och ett halvt år innan sedelutbytet inleddes. Riksbanken accepterade de merkostnader som detta medförde.

Leverantörerna fick låna sedlar och mynt eller komma med sin utrustning till ett test-center som Riksbanken tillhandahöll. Riksbanken tillhandahöll på detta sätt sedlar och mynt till ett trettiotal teknikleverantörer, i Sverige och andra länder.

Stora volymer av sedlar och mynt skulle bli ogiltiga

Den 31 maj 2012, när tidsplanen för utbytet fastställdes, uppgick värdet av kontanter i cirkulation till 94 miljarder kronor, fördelat på drygt 88 miljarder kronor i sedlar och drygt fem miljarder kronor i mynt.¹⁶ Indragningen skulle komma att omfatta alla sedlar och mynt utom 10-kronorsmynten, minnessedlarna och minnesmynten. I antal omfattade indragningen 325 miljoner sedlar och 1,6 miljarder mynt. De volymer som var utgångspunkten för planeringen av de olika etapperna av utbytet framgår av tabell 6–8.

Tabell 6. Förberedande indragning av äldre 50- och 1 000-kronorssedlar, värde och antal den 31 maj 2012.

Valör	Värde, mkr	Antal sedlar, miljoner stycken
50	193	4
1 000	15 427	15
Summa	15 620	19

Tabell 7. Indragning av sedlar i etapp 1, värde och antal den 31 maj 2012.

Valör	Värde, mkr	Antal sedlar, miljoner stycken
20	1 695	85
50	1 027	21
1 000	7 640	8
Summa	10 362	113

¹⁶ I dessa belopp ingår minnesmynt och minnessedlar samt sedlar som blev ogiltiga 2005 men som ännu inte var avskrivna och därmed räknades in i sedelmängden.

Tabell 8. Indragning av sedlar i etapp 2, värde och antal den 31 maj 2012.

Valör	Värde, mkr	Antal sedlar, miljoner stycken
100	8 651	87
500	53 111	106
Summa	61 763	193

Tabell 9. Indragning av mynt i etapp 2, värde och antal den 31 maj 2012.

Valör	Värde, mkr	Antal mynt, miljoner stycken
1	1 362	1 362
2	8	4
5	1 316	263
Summa	2 686	1 629

Nya sedlar och mynt tillverkades och levererades

Sedlarna tillverkades i Sverige av Crane AB

Riksbanken hade vid tillfället för utbytet avtal om leverans av sedlar med Crane AB, ett dotterbolag till det amerikanska företaget Crane Currency. För leverans av de nya sedlarna träffades ett tilläggsavtal 2012, som specificerade priser, volymer och leveransvillkor. Sedlarna tillverkades sedan vid företagets anläggning i stockholmsområdet.

Först tillverkades 2013 en mindre upplaga av varje sedelvalör som användes för kvalitets-tester av Riksbanken. Sedlarna lämnades även för tester hos leverantörer av teknisk utrustning för kontanthantering. Efter mindre korrigeringar godkände Riksbanken att den fullskaliga produktionen startade 2014. Produktionen skedde etappvis valör för valör och Riksbanken kontrollerade fortlöpande att papper och tryck uppfyllde sedelspecifikationen. Sedlarna levererades successivt cirka ett halvår före utgivningsdatum och leveranskontrollerades efterhand.

Den tekniska specifikationen för sedlarna omfattar papper, säkerhetsdetaljer och tillverknings toleranser. Specifikationsarbetet inleddes 2011 i samarbete med Crane AB. Det första stegen i specifikationen fastställdes 2012 och var underlag för tryckningen.

Mynten tillverkades i Holland av KNM

För tillverkning av mynt hade Riksbanken avtal med holländska statens myntverk Koninklijke Nederlandse Munt (KNM). Avtalet specificerade pris, volymer och leveransvillkor för de nya mynten. För att säkerställa att Riksbanken skulle ha tillräckliga volymer i lager vid utgivningen planerades tillverkningen i god tid före utgivningsdatum. Provmynt hade innan dess tillverkats av Riksbankens tidigare myntleverantör Mint of Finland. De hade använts för kvalitetskontroll och avstämning med leverantörer av teknisk utrustning.

Den fullskaliga produktionen startade 2015 vid KNM:s anläggning i Utrecht. Provmynt togs ut löpande från produktionen, som Riksbanken använde för att kontrollera att mynten uppfyllde den tekniska specifikationen.

Mot bakgrund av de stora volymerna var lagerbehovet en viktig fråga vid planeringen. Lösningen blev att mynten levererades successivt till ett nytt lager i Sverige som Riksbanken anskaffade. Transporterna skedde fortlöpande med sjötransport från Holland under 2015 och 2016.

Specifikationen för mynten omfattar material, tjocklek, storlek, pläteringstjocklek och elektromagnetiska signaler/konduktivitet. De första stegen i specifikationen fastställdes 2010 i samarbete med Mint of Finland och var underlag för produktionen.

Genomförande i samverkan med kontantmarknaden

Oförändrad ansvarsfördelning mellan Riksbanken och kontantmarknaden

Riksbankens utgångspunkt var att ansvarsfördelningen mellan Riksbanken och marknadsaktörerna inte skulle förändras under utbytet, utan vara densamma som under normala förhållanden. Varje aktör skulle ta ansvar för sin del av hanteringen. Skälet till denna hållning var dels Riksbankens principiella uppfattning att varje betalningsmedel ska bära sina egna kostnader, dels att den gällande ansvarsfördelningen fungerade väl. Staten skulle heller inte, enligt Riksbankens uppfattning, kompensera enskilda aktörer för merkostnader som uppstod på grund av beslut av en myndighet, i det här fallet Riksbanken.

Eftersom kontanthanteringen i samhället sköts av marknadsaktörerna skulle Riksbankens inställning medföra ökade kostnader för framför allt bankerna och handeln. Handelsbranschorganisationer önskade därför kompensation från Riksbanken för sina merkostnader. Riksbanken höll dock fast vid sin inställning att inte ersätta enskilda aktörer. Ett undantag blev att Riksbanken upphandlade och bekostade en förpackningslösning som värdebolagen kunde använda för de mynt som skulle bli ogiltiga. Riksbanken ville på det sättet säkerställa att mynten förpackades på ett enhetligt och säkert sätt vid transporter till Riksbankens lager. Riksbanken tog också ansvaret och kostnaderna för att informera allmänheten och kontantmarknaden om utbytet.

BDB ansvarade för distributionen av sedlar och mynt

Nya sedlar lämnades ut till BDB från Riksbankens kontantkontor och där lämnade BDB även in de gamla sedlarna för makulering. Nya mynt lämnades ut från Riksbankens myntdepå. Gamla 1-, 2- och 5-kronorsmynt lämnades in vid två lager som Riksbanken anskaffade.

BDB anlitate för sin hantering de två stora värdebolagen på marknaden, Loomis och Nokas. En rullande detaljplan upprättades som på kvartalsbasis kartlade transportbehoven. BDB såg inledningsvis en risk för att kreditkostnaderna skulle öka under utbytet, eftersom man riskerade att få hålla större volymer än normalt i lager. Enligt BDB blev detta dock inte fallet, tack vare en väl upplagd transportplan. Under utbytet reducerade BDB antalet sedeldepåer från tio till sju eftersom kontantvolymerna minskade.

Äldre 50- och 1 000-kronorssedlar drogs in

De tidigare 1 000- och 50-kronorssedlarna hade uppgraderats 2006 och försetts med nya säkerhetsdetaljer. Sedlarna utan nya säkerhetsdetaljer hade dock fortsatt att vara giltiga. Det innebar att det vid tidpunkten för utbytet fanns två giltiga versioner av varje sedel. De äldre versionerna drogs in före utbytet. Syftet var att utbytet skulle underlättas genom att antalet sedlar i cirkulation minskade till följd av att ogiltiga sedlar inte fullt ut ersattes, samt att det blev två sedelversioner mindre att hantera. De äldre sedelversionerna blev ogiltiga efter den 31 december 2013 och kunde därefter lösas in i bank till och med den 28 februari 2014.

Den 1 januari 2013 fanns det 1 000-kronorssedlar av den äldre versionen i cirkulation till ett värde av 14 miljarder kronor och äldre 50-kronorssedlar till ett värde av 0,2 miljarder kronor. När sedlarna blev ogiltiga den 31 december 2013 återstod 1 000-kronorssedlar till ett värde av tre miljarder kronor och 50-kronorssedlar till ett värde av 0,1 miljarder kronor. Därmed hade 79 procent av 1 000-kronorssedlarna och 40 procent av 50-kronorssedlarna återlämnats till ett sammanlagt värde av 11 miljarder kronor.

Första etappen av utbytet genomfördes 2015–2016

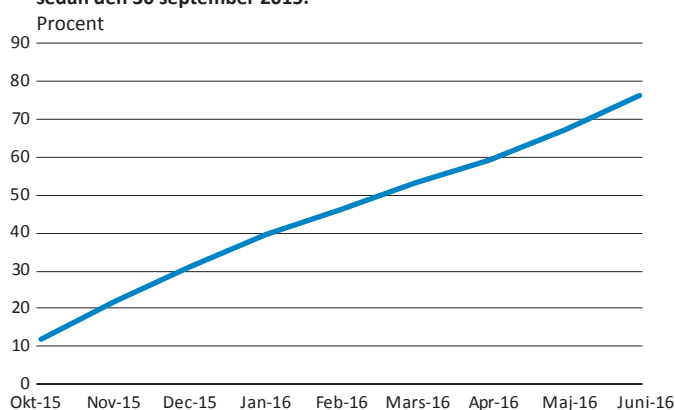
Den första etappen av utbytet inleddes den 1 oktober 2015. Riksbanken började då lämna ut nya 20-, 50-, 200- och 1 000-kronorssedlar. 200-kronorssedeln var en ny valör som inte tidigare hade funnits i Sverige. Samtidigt upphörde Riksbankens utlämning av de gamla 20-, 50- och 1 000-kronorssedlarna.

En fråga som diskuterades med kontantmarknadens aktörer var i vilken takt som utbytet skulle komma att ske. Eftersom handeln inte hade något ekonomiskt incitament att byta ut sedlarna tidigare än nödvändigt fanns det risk för en kulmen mot slutet av utbytesperioden. Om flödena då blev mycket stora skulle det kunna medföra problem med logistiken i handeln, bankerna och värdebolagen. Den 31 december 2015 hade fortfarande bara 31 procent av värdet av de gamla 20-, 50- och 1 000-kronorssedlarna lämnats tillbaka. Riksbanken beslutade därför i början av 2016 att genomföra en extra informationskampanj för att uppmärksamma allmänheten på ogiltighetsdatumet den 30 juni. Kampanjen genomfördes i maj–juni 2016.

De största automatbolagen, Bankomat och Kontanten, skulle med några få undantag komma att tillhandahålla tre sedelvalörer i sina uttagsautomater, 100, 200 och 500 kronor. Tidigare hade man bara tillhandahållit 100- och 500-kronorssedlar. Båda bolagen började ladda sina automater med 200-kronorssedlar så snart de fanns tillgängliga i början på oktober 2015. För att säkerställa att det inte skulle uppstå praktiska problem gjordes laddningen i försiktig takt under hösten och endast ett mindre antal automater innehöll 200-kronorssedlar vid julhelgen. Arbetet var slutfört i april 2016, då i stort sett alla automater innehöll 200-kronorssedlar.

Av de 20-, 50- och 1 000-kronorssedlar som fanns i cirkulation när utbytet startade i oktober 2015 hade 76 procent återlämnats den 30 juni 2016, som var sedlarnas sista giltighetsdag. Av 20-kronorssedlarna hade 51 procent återlämnats, av 50-kronorssedlarna 70 procent och av 1 000-kronorssedlarna 87 procent. Det återstod ett sammanlagt värde av 1,8 miljarder kronor som inte hade återlämnats. Sedlarna kunde lösas in i bank fram till 31 augusti 2016 och därefter skickas för inlösen till Riksbanken. Takten i återlämningen framgår av diagram 1.

Diagram 1. Andel 20-, 50- och 1 000-kronorssedlar återlämnade sedan den 30 september 2015.

Källa: Riksbanken.

Andra etappen av utbytet genomfördes 2016–2017

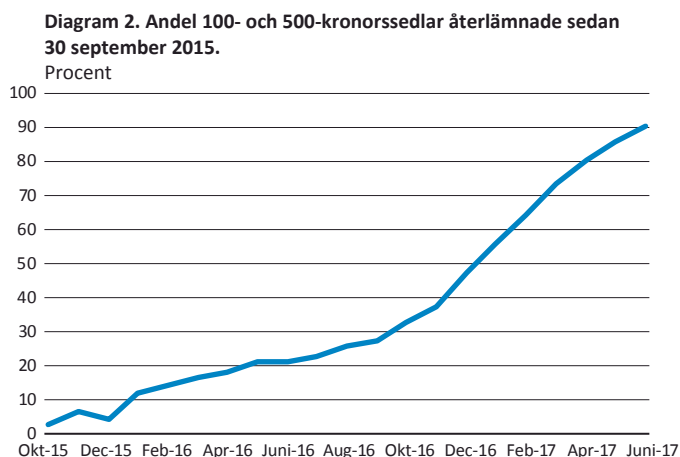
Den andra etappen inleddes den 3 oktober 2016. Riksbanken började då lämna ut nya 100- och 500-kronorssedlar och nya 1-, 2- och 5-kronorsmynt. Ett giltigt 2-kronorsmynt fanns tidigare, men tillverkningen hade upphört 1971 och myntet användes i praktiken inte längre. Att tillverkningen nu återupptogs upplevdes därför av allmänheten som att en ny myntvalör infördes.

På önskemål av BDB fortsatte Riksbanken att erbjuda gamla 100- och 500-kronorssedlar fram till våren 2017. Skälet var att BDB ville säkerställa att automatbolagen under utbytesperioden hade tillgång till både nya och gamla sedlar. Möjligheten att hämta ut gamla sedlar utnyttjades dock aldrig. Riksbankens utlämning av gamla mynt upphörde redan våren 2016 eftersom det fanns ett överskott av mynt på marknaden.

Distributionen av 100- och 500-kronorssedlarna skulle huvudsakligen komma att ske via uttagsautomater, eftersom de större automatbolagen tillhandahöll båda valörerna i sina automater. När den andra etappen inleddes innehöll automaterna äldre 100- och 500-kronorssedlar och nya 200-kronorssedlar. Laddningen med nya 100- och 500-kronorssedlar började så snart sedlarna fanns tillgängliga i oktober 2016 och genomfördes i den takt som värdebolagens kapacitet tillät. Vid årsskiftet 2016/2017 hade det största bolaget, Bankomat, och det näst största, Kontanten, laddat cirka hälften av sina automater. I mars/april 2017 var laddningen klar och automaterna innehöll bara nya sedlar. Bankomat hade vid tillfället för utbytet cirka 1 700 automater och Kontanten drygt 500.

Liksom under den första etappen fanns det en oro för en kulmen i utbytet mot slutet av utbytesperioden, som skulle kunna medföra praktiska problem för marknadsaktörerna. Riksbanken genomförde därför under våren 2017 två informationskampanjer med fokus på ogiltighetsdatumet 30 juni för att försöka påverka allmänheten att lösa in sina gamla sedlar och mynt i god tid.

Av de 100- och 500-kronorssedlar som fanns i cirkulation när utbytet startade i oktober 2015 hade 90 procent återlämnats den 30 juni 2017, som var sedlarnas sista giltighetsdag. Av 100-kronorssedlarna hade 82 procent återlämnats och av 500-kronorssedlarna 91 procent. Det återstod ett sammanlagt värde av 5,9 miljarder kronor som inte hade återlämnats. Takten i återlämningen framgår av diagram 2.

Källa: Riksbanken.

Myntutbytet – många logistiska utmaningar

Myntutbytet innebar att alla äldre versioner av 1-, 2- och 5-kronorsmynten skulle dras in och ersättas med nya mynt. Totalt skulle myntutbytet komma att omfatta 1,7 miljarder mynt till ett värde av 2,7 miljarder kronor. Vikten på de mynt som skulle bli ogiltiga var cirka 13 000 ton. Logistiskt sett var myntutbytet mer krävande än sedelutbytet, trots att värdena var betydligt mindre.

En stor del av mynten i cirkulation fanns enligt Riksbankens undersökningar hos allmänheten – mynt som nu skulle bli ogiltiga och återlämnas till Riksbanken. Eftersom mycket få mynt

återlämnades under normala förhållanden hade bankerna, handeln och värdebolagen inte kapacitet att hantera så stora mängder mynt som det nu handlade om. En avgörande fråga vid planeringen var därför hur allmänheten skulle kunna göra sig av med sina mynt och hur kontantmarknaden skulle klara av att hantera de ökade volymerna. Riksbanken måste för sin del skapa en organisation för mottagning, lagring och nedsmältning av gamla mynt.

Resurserna anpassades till femtio procents återlämning

En viktig fråga var hur många mynt som skulle komma att lämnas tillbaka till Riksbanken. Erfarenheten från tidigare indragningar var att mynt lämnades tillbaka i betydligt mindre omfattning än sedlar. En del av de mynt som nu skulle bli ogiltiga var också mycket gamla och hade antagligen slitits ut eller kommit bort. Samtidigt var värdena och omfattningen av utbytet större än någon gång tidigare, vilket talade för att fler mynt skulle lämnas tillbaka än vid tidigare indragningar.

Riksbanken bedömde att mellan 30 och 50 procent av värdet av de mynt som var i cirkulation skulle återlämnas. Resurserna anpassades till den högre nivån, 50 procent. Riksbanken måste därutöver räkna med att allmänheten, i samband med att man gjorde sig av med sina sparade mynt, även lämnade tillbaka 10-kronorsmynt, trots att dessa inte skulle bli ogiltiga.

En ytterligare faktor att ta hänsyn till var att Riksbanken inte löser in ogiltiga mynt, till skillnad mot sedlar. De gamla mynten skulle följaktligen bli värdelösa när inlösentiden i bank gick ut den 31 augusti 2017. Detta skulle ställa särskilda krav på information från Riksbanken, så att allmänheten inte på grund av okunskap gick miste om myntens värde.

Handelns möjligheter att ta emot mynt var begränsade

Ett naturligt sätt för allmänheten att göra sig av med mynt som ska bli ogiltiga är att handla för dem. Maskinella kassasystem i handeln har dock begränsat utrymme. Många butiker hade därför praktiska svårigheter att ta emot så stora mängder mynt som det nu var fråga om. Det skulle också kunna finnas ekonomiska skäl för handeln att begränsa mottagningen av mynt eftersom det medför kostnader att hantera mynt och att lämna in mynt till värdebolag och banker. Butiker är heller inte skyldiga att ta emot betalningar i kontanter, utan kan välja att enbart acceptera exempelvis kortbetalningar.

Branschorganisationen Svensk Handel gick hösten 2016 ut med ett informationsmaterial till sina medlemmar som skulle kunde användas när butiker ville begränsa betalningar med mynt. Två alternativ tillhandahölls, ett som innebar en begränsning på 25 stycken mynt vid en och samma betalning och ett som var öppet för butikerna att själva sätta en begränsning. Begränsningar kom att göras av många butiker. Genom undersökningar kunde Riksbanken dessutom konstatera att många parkeringsbolag slopade möjligheten att betala med mynt för att slippa bygga om sina parkeringsautomater. Parkeringsavgifter hade tidigare ofta betalats med mynt.

Riksbanken ställde krav på bankernas kontant-service

Bankerna hade under planeringen av utbytet lovat Riksbanken att hjälpa sina kunder till ett smidigt sedel- och myntutbyte. Flera banker hade trots detta fortsatt att minska antalet kontor som hanterade kontanter. För att utbytet i den andra etappen skulle fungera var det nödvändigt att bankerna hade kapacitet att ta emot både sedlar och mynt från sina kunder. Handeln kunde inte ensam hantera de stora volymer som det nu var fråga om, i synnerhet inte mynten.

Riksbanken har inga formella möjligheter att ålägga bankerna att hålla viss kontant-service. Däremot kan Riksbanken begära in uppgifter från bankerna. Under våren 2016 begärde

Riksbanken därför in de större bankernas planer för att hantera de ökade kontantvolymerna. Av planerna framgick att bankernas service på kontantområdet varierade, både vad gällde avgifter och antalet kontor. Vissa banker hade ett relativt väl utbyggt kontorsnät medan andra bara tog emot kontanter på ett fåtal kontor. Vissa tog betalt för att ta emot sedlar och mynt, andra inte. Flera diskussioner fördes med bankerna, i några fall med företrädare för Riksbankens direktion. För inlämning av mynt i banker och insättningsautomater kom det slutligen att finnas cirka 850 platser i landet. Några banker utökade sin kontantservice under den tid då utbytet pågick och några slopade avgifterna. De flesta av bankerna accepterade bara mottagning av sedlar och mynt från egna kunder.

För att ge allmänheten information om var man kunde göra sig av med mynt startade Riksbanken en särskild webbplats, "myntkartan.se", med information om platser där mynt kunde lösas in. Webbplatsen fick många besökare och blev ett viktigt hjälpmedel för framför allt de personer som hade större mängder mynt att lösa in.

Vissa insamlingar till välgörande ändamål genomfördes

Under 2016 tog Riksbanken kontakt med Frivilligorganisationernas insamlingsråd (FRIL), som är en paraplyorganisation för organisationer som samlar in pengar till välgörande ändamål. Riksbanken tog också direktkontakt med några av de större insamlingsorganisationerna. Syftet var att undersöka om Riksbanken kunde stödja insamling av mynt. Det kom att genomföras en del insamlingar, dock ingen större rikstäckande insamling. Riksbanken tillhandahöll på organisationernas önskemål en vägledning för den praktiska hanteringen av insamlade kontanter.

Högt tryck på mynthanteringen i slutet av utbytesperioden

Efter hand som allmänheten gjorde sig av med gamla mynt uppstod ett överskott av mynt på kontantmarknaden. Många butiker hade ett stort inflöde av gamla mynt som kunde återanvändas och väntade till slutet av utbytesperioden med att beställa nya. Trots Riksbankens informationsinsatser väntade också många privatpersoner med att lämna in gamla mynt. Följden blev att flödena var mycket stora under perioden maj–oktober 2017.

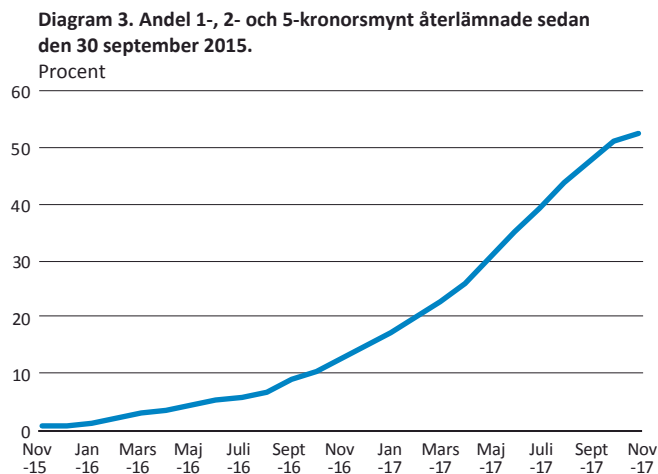
Tidvis uppstod köer till insättningsautomater och bankkontor. Kunderna fick ibland vänta längre än normalt på ersättning för inlämnade mynt, beroende på att värdebolagen inte hann med hämtning och uppräknings i vanlig takt. Från allmänheten kom klagomål på att det på en del orter var svårt att göra sig av med gamla mynt, eftersom det var långt till närmaste inlämningsplats. Det fanns också signaler om att en del mindre butiker hade brist på mynt, eftersom det inte kom in nya mynt som växel i tillräcklig omfattning.

Trycket från kunderna i handeln och bankerna avtog successivt under juli och augusti men bankerna och värdebolagen hade fortsatt arbete under hösten med att hantera de mynt som kommit in. Tillgången på växelmynt i handeln förbättrades efterhand som allt fler nya mynt kom i cirkulation.

En tredjedel lämnades tillbaka till ogiltighetsdatumet – drygt hälften totalt

Av de 1-, 2- och 5-kronorsmynt som fanns i cirkulation när utbytet startade 2015 hade bara 15 procent av värdet återlämnats den 31 december 2016, ett halvår före ogiltighetsdatum. Under våren 2017 genomförde Riksbanken därför två informationskampanjer för att uppmärksamma allmänheten på utbytet, varav en var inriktad specifikt på de gamla mynten. På myntens sista giltighetsdag den 30 juni 2017 hade 35 procent återlämnats. Mynten kunde sedan lösas in i bank fram till den 31 augusti 2017.

På grund av de stora volymerna blev det en eftersläpning hos värdebolagen som medförde att många mynt lämnades in till Riksbanken först under hösten 2017. Den 30 november blev sista inlämningsdag. Då hade 52 procent återlämnats sedan utbytet startade. Takten i återlämningen framgår av diagram 3.

Källa: Riksbanken.

Gamla mynt såldes till smältverk

Vid planeringen av utbytet stod det klart att Riksbanken skulle komma att få in stora mängder gamla mynt som kunde smältas ner och återanvändas som metallråvara. Gamla mynt skulle dessutom börja komma in medan de fortfarande var giltiga. En viktig fråga var om mynten skulle börja säljas till nedsmältning medan de fortfarande hade ett nominellt värde eller om Riksbanken skulle lagra dem och vänta med att sälja dem till en senare tidpunkt. Valet av försäljningstidpunkt hade betydelse för säkerhetsrutinerna, eftersom ogiltiga mynt kan behandlas som metallskrot.

Projektet gjorde bedömningen att säkerheten lättare skulle kunna upprätthållas om mynten förvarades av Riksbanken endast en kortare tid och om mottagning, transport och nedsmältning genomfördes i en sammanhållen process utan onödiga fördröjningar. Behovet av lager skulle också bli mindre om mynten bara behövde förvaras tillfälligt i avvaktan på nedsmältning. Beslut fattades därför 2014 om att mynten skulle börja säljas efterhand som de kom in till Riksbanken, det vill säga en del mynt skulle säljas medan de fortfarande var giltiga.

Riksbanken beslöt vidare att mynten skulle säljas direkt till smältverk i stället för via en metallmäklare. Skälet var att Riksbanken ville behålla viss kontroll över hur nedsmältningen gick till och vad den nedsmälta metallen användes till. Försäljning utan en mellanhand skulle också innebära en högre intäkt för Riksbanken.

Efter en inventering av tänkbara köpare erbjöds sex smältverk att lämna offert på de gamla mynten. Avtal tecknades slutligen med två köpare. Eftersom försäljningen skulle inledas medan mynten fortfarande var giltiga innehöll avtalen detaljerade föreskrifter om hur mynten skulle transporteras, hanteras och smältas ner och hur processen skulle dokumenteras. Priset baserades på världsmarknadspriset på de metaller som ingår i mynten (koppar och nickel) vid försäljningstillfället. Leveranserna började i mitten på 2016. Efter det att myntens nominella värde upphört hösten 2017 kontrakterades ytterligare köpare.

Kommunikationsinsatser till många olika grupper

Kommunikationsstrategi med sex huvudbudskap

Riksbankens kommunikationsinsatser inleddes 2008 när planerna på att förändra sedel- och myntserien presenterades. När det sedan stod klart att i stort sett hela sedel- och myntserien skulle förnyas utarbetades en kommunikationsstrategi som var fokuserad på sex huvudbudskap:

- Att Sverige får nya sedlar och mynt.
- När Sverige får nya sedlar och mynt.
- När de äldre sedlarna och mynten blir ogiltiga.
- Vad man ska göra med snart ogiltiga sedlar och mynt.
- Vilka säkerhetsdetaljer som finns på de nya sedlarna.
- Varför utbytet görs.

Därefter utarbetades en kommunikationsplattform med kommunikationsmål, budskap, målgrupper, förhållningssätt och talespersoner. Banker och handel, medier, allmänheten och grupper med speciella informationsbehov var prioriterade. Andra målgrupper var bland annat värdebolag, utländska banker, växlingskontor, centralbanker och Riksbankens medarbetare.

Som grundkoncept användes ”KOLLA PENGARNA!”. Det illustrerades grafiskt i form av en blå pil (i vissa sammanhang i andra färger).

Större aktiviteter runt viktiga datum

Vissa nyckeltidpunkter och -aktiviteter utnyttjades speciellt för att skapa uppmärksamhet kring utbytet och medförde större kommunikationsinsatser:

- Den 30 september 2010: Sista dagen att betala med 50-öringen.
- April 2011: Presentation av personerna på sedlarna och mynten.
- Den 31 december 2013: Sista dagen att betala med äldre 50- och 1 000-kronorssedlar.
- Februari 2015: Presentation av de nya sedlarna och mynten.
- Den 1 oktober 2015: Nya 20-, 50-, 200- och 1 000-kronorssedlar började ges ut.
- Den 30 juni 2016: Sista dagen att betala med gamla 20-, 50- och 1 000-kronorssedlar.
- Den 3 oktober 2016: Nya 100- och 500-kronorssedlar och nya 1-, 2- och 5-kronorsmynt började ges ut.
- Den 30 juni 2017: Sista dagen att betala med de gamla 100- och 500-kronorssedlarna och de gamla 1-, 2- och 5-kronorsmynten.

Många informationskanaler användes

Ett stort antal informationskanaler användes för att nå ut till de olika målgrupperna under den långa period då utbytet planerades och genomfördes. Följande kanaler användes:

Broschyrer till allmänheten: Riksbanken tog vid tre tillfällen fram en informationsbroschyr som distribuerades till alla svenska hushåll. Den broschyr som togs fram 2013 översattes till tolv språk. Broschyrerna som togs fram 2015 och 2016 översattes till trettio språk och tillhandahölls även på en cd-skiva för synskadade och i en teckentolkad version för hörsel-skadade.

Tryckt informationsmaterial: Ett tryckt informationsmaterial togs fram som i första hand riktade sig till handeln och bankerna. Det bestod av affischer, klistermärken och kassakort.¹⁷ Materialet distribuerades även till en rad andra verksamheter.

Medier: Riksbanken arrangerade totalt sex presskonferenser och sex pressträffar. Ett trettiotal pressmeddelanden publicerades. Flera hundra intervjuer gjordes i nationella och lokala medier, för TV, radio, tidningar, branschtidningar och webbplatser.

Webbplatser: På Riksbankens webbplats riksbank.se fanns all information om utbytet samlad. För att underlätta myntutbytet startade Riksbanken 2016 en särskild webbplats, myntkartan.se, med information om platser där mynt kunde lösas in. När 50-öringen skulle bli ogiltig 2010 lanserade Riksbanken också en speciell webbplats.

Kampanjer: Tre större annonskampanjer genomfördes, en 2016 och två 2017. Syftet var att uppmärksamma allmänheten på ogiltighetsdatumen för de gamla sedlarna och mynten. Kampanjen omfattade annonser på stortavlor, annonser i tidningar och filmer i sociala medier.

Utställningar och turnéer: Riksbanken anordnade 2015 utställningar på sex platser i Sverige med syfte att rikta uppmärksamhet mot utbytet. Den 1 oktober 2015 och den 3 oktober 2016, då de nya sedlarna och mynten började ges ut, erbjöds allmänheten att växla till sig nya sedlar och mynt på Riksbanken i Stockholm och att se utställningarna.

Filmer: En film producerades 2015 inför introduktionen av de nya sedlarna. Ytterligare filmer togs fram löpande för visning på Facebook. Filmer producerades även i samband med indragningarna 2010 och 2013.

Studiematerial: Inför utgivningen av de nya sedlarna tog Riksbanken fram ett studiematerial som lärare i grundskolan kunde använda som underlag i sin undervisning. Därutöver hade lärare möjlighet att beställa informationsbroschyrerna, vilket de gjorde i stor omfattning.

Sociala medier: En Facebook-sida, kallad "Kolla pengarna", startades 2013 i samband med att de äldre 50- och 1 000-kronorssedlarna skulle bli ogiltiga. Insatserna utökades när de nya sedlarna skulle börja introduceras 2015 och då började även Twitter att användas.

App: En app togs fram som gjorde det möjligt att scanna en ny sedel och få sedelns valör uppläst och att scanna en äldre sedel och få ogiltighetsdatum uppläst. I appen fanns även annan information om utbytet tillgänglig på ett 30-tal språk.

SMS-funktion: En sms-tjänst utvecklades som allmänheten kunde anmäla sig till för att få information om viktiga datum under utbytet.

Svar på frågor: Under utbytet besvarade Riksbanken tusentals frågor från allmänheten och handeln som kom in via mejl, telefon och Facebook.

Anpassad information till grupper med särskilda informationsbehov

Speciellt anpassad information gavs till vissa grupper. Det gällde äldre personer, utrikesfödda, turister, tillfälligt bosatta i Sverige, synskadade, döva och hörselskadade, svenskar boende utomlands samt personer som hade gode män eller var sjuka. Riksbanken kontaktade förbunden för synskadade, döva och hörselskadade och fick den vägen hjälp att utforma lämpligt informationsmaterial. För synskadade togs en mätsticka fram med vars hjälp man

¹⁷ Med kassakort menas ett informationsmaterial i mindre format avsett som stöd för kassapersonal.

kan mäta längden på en sedel och på så sätt fastställa valören. Synskadade hade också hjälp av den app som beskrivs ovan.

Resultaten följdes upp med mätningar

Riksbanken lät vid tio tillfällen göra undersökningar bland allmänheten och hos anställda inom bank och handel om deras kännedom om utbytet. Intervjuer gjordes varje gång med 2 000 privatpersoner, 100 bankanställda och 200 butiksanställda. Resultaten stämde av mot kommunikationsmålen och en bedömning gjordes om kommunikationsinsatserna var tillräckliga eller behövde utökas.

Uppmärksamhet på säkerhet och riskhantering

Inga förluster och bibehållet förtroende var målen

Målet för säkerhetsarbetet var att inga förluster skulle uppstå i form av förlorade sedlar och mynt och att förtroendet för Riksbankens säkerhetsarbete skulle upprätthållas. Säkerhetsrutinerna inriktades på att vara både förebyggande och skadereducerande. Särskilda krav ställdes på skyddet av sedel- och myntspecifikationer och av nya sedlar och mynt som Riksbanken låtit tillverka men som ännu inte getts ut.

Utlåningen av sedlar och mynt till leverantörer av teknisk utrustning för kontanthantering var särskilt känslig, eftersom den innebar att leverantörerna fick tillgång till sedlar och mynt lång tid före utgivningen. För att få en säker hantering fick företagen ansöka om lån av sedlar och mynt eller tillstånd att besöka Riksbankens test-center och därefter teckna ett avtal där de förband sig att följa Riksbankens säkerhetskrav. Riksbanken kontrollerade de lokaler som företagen använde såväl före utlåningen som under tiden då utlåningen pågick.

Samarbete etablerades med polisen och riskerna bedömdes fortlöpande

Ett samarbete etablerades med polisen när utbytet gick in i genomförandeskedet 2013. Under 2014 tog polisen fram en hot- och riskanalys som omfattade hanteringen av sedlar hos Riksbanken, sedelleverantören Crane AB, BDB och värdebolagen. Arbetet resulterade i rekommendationer om åtgärder för att motverka hot och risker.

Projektet arbetade med fortlöpande riskbedömningar. En riskanalys uppdaterades vid varje styrgruppsammanträde. Handlingsplaner utarbetades för att minska sannolikheten för tillgrepp och skador och för att hantera eventuella kriser.

Samarbetet med kontantmarknaden i säkerhetsfrågor samordnades i en arbetsgrupp inom ramen för Riksbankens samverkan med kontantmarknaden. Se avsnittet Projektorganisation på sidan 31.

Stor ökning av inlösen av sedlar

Resurserna fick utökas efterhand

Riksbanken löser in ogiltiga sedlar utan tidsbegränsning mot en mindre avgift.¹⁸ Däremot löser Riksbanken inte in ogiltiga mynt.¹⁹ Antalet inlösenärenden började öka när äldre 1 000- och 50-kronorssedlar inte längre kunde lösas in i bank efter februari 2014. Ökningen fortsatte när utbytet kommit igång. Uppmärksamheten kring utbytet ledde till att allmänheten i ökad omfattning även började lämna in sedlar som hade blivit ogiltiga redan tidigare. Volymerna under åren 2015–2017 framgår av följande tabell:

¹⁸ För närvarande 100 kronor per ärende.

¹⁹ Inför utbytet träffade Riksbanken en överenskommelse med Bankföreningen och Sparbankernas riksförbund om att bankerna skulle lösa in både sedlar och mynt som blev ogiltiga 2016 och 2017 en tid efter ogiltighetsdatum. Se sidan 20.

Tabell 10. Inlösenolymer 2015–2017.

År	Antal ärenden	Utbetalt belopp, mkr
2015	37 504	254
2016	52 024	289
2017	63 723	269

För att klara hanteringen ökade bemanningen successivt. Olika former av systemstöd utvecklades. Bland annat kan allmänheten sedan 2015 registrera ansökan om inlösen direkt på Riksbankens webbplats i stället för att skicka in en blankett.

Betalning inom tio dagar för 95 procent av ärendena

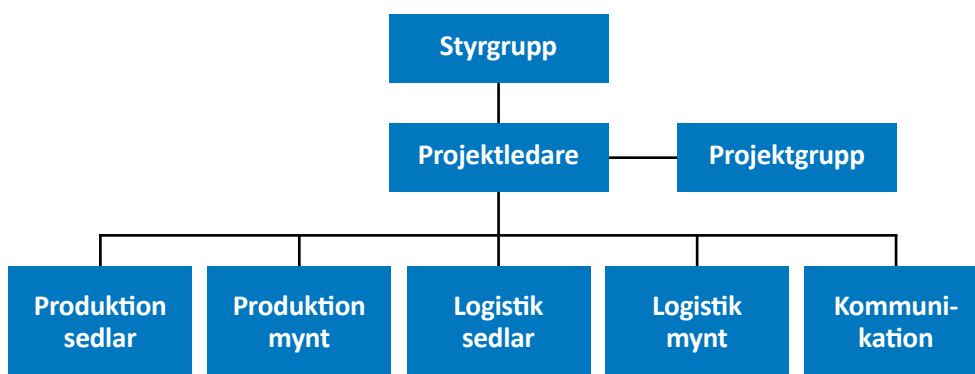
Ärenden med ett värde under 10 000 kronor står för 95 procent av totalantalet. Sådana ärenden ska enligt Riksbankens policy vara hanterade och beloppet utbetalt inom tio dagar. Ärenden som gäller högre belopp tar genomsnittligt längre tid beroende på att Riksbanken då oftare behöver begära in underlag för att kunna göra penningtvättsbedömningar.

Från den 1 juni 2017 slutade Riksbanken att lösa in sedlar från handeln, mynthandlare och växlingskontor. Orsaken var att en del företag i dessa branscher fortsatte att ta emot ogiltiga sedlar och skicka dem till Riksbanken, trots att ogiltighetsdatum varit känt sedan länge. Det är företagets ansvar att inte ta emot ogiltiga sedlar. Syftet med Riksbankens inlösenverksamhet är också i första hand att ge service till allmänheten.

Projektorganisation med breda kontakter

Uppdelning i fem delprojekt

Projektorganisationen etablerades 2008 och bestod i början av en styrgrupp, en projektledare och en mindre projektgrupp. När arbetet gick in i ett genomförandeskede 2013 delades projektet upp i fem delprojekt och kom att se ut på följande sätt:

Styrgruppen bestod av fem (tidvis fyra) personer från olika avdelningar i Riksbanken. Chefen för avdelningen för betalningar²⁰ var ordförande under huvuddelen av projekttiden. Större delen av tiden ingick chefen för stabsavdelningen, chefen för avdelningen för verksamhetsstöd, chefen för enheten för kontantförsörjning och chefen för kommunikationsenheten. Säkerhetschefen var permanent adjungerad. Styrgruppen sammanträdde cirka tio gånger om året och hade totalt under projekttiden 99 sammanträden.

Projektledaren och fyra av delprojektledarna kom från avdelningen för betalningar. Delprojektet Kommunikation leddes av en person från kommunikationsenheten, där det

²⁰ Avdelningsnamn från den 1 mars 2018. Flera organisationsförändringar gjordes under projekttiden.

löpande kommunikationsarbetet utfördes. Projektgruppen bestod av projektledaren, delprojektledarna, säkerhetschefen och en utredare.

Projektet rapporterade till Riksbankens direktion och fullmäktige. Statusrapporter lämnades fortlöpande till dem.

Flera former för samråd med kontantmarknaden

Riksbanken samråder med kontantmarknaden i ett kontanthanteringsråd. Inom ramen för detta råd finns en arbetsgrupp som benämns "sedel- och myntgruppen". Den består av företrädare för Bankföreningen och de större bankerna, Bankomat, de större värdebolagen och handelns branschorganisationer. Gruppen fungerade som en referensgrupp till utbytesprojektet. Vid några tillfällen utökades gruppen med kommunikatörer från respektive organisationer samt med leverantörer av teknisk utrustning för kontanthantering. Gruppen sammanträdde ungefär fyra gånger om året. Projektet hade därutöver regelbundna enskilda möten med alla aktörer. En särskild grupp med kommunikatörer från kontantmarknaden fanns också under perioder då Riksbanken planerade och bedrev informationskampanjer.

En annan arbetsgrupp inom kontanthanteringsrådet behandlar säkerhetsfrågor. Där ingår i stort sett samma organisationer som i sedel- och myntgruppen samt företrädare för polisen. Denna grupp bevakade säkerhetsfrågor som var relaterade till utbytet. Projektet samrådde därutöver med bland annat Synskadades riksförbund, Post- och telestyrelsen, länsstyrelserna och företrädare för frivilligorganisationer.

Många rådgivare och konsulter

Projektet anlät under arbetets gång rådgivare och konsulter för olika uppgifter. Viktiga rådgivare var sedel- och myntexpertis hos andra centralbanker, aktörerna på kontantmarknaden och Riksbankens leverantörer av sedlar och mynt. Konsulter anlätades för bland annat miljöutredningar, kommunikationsinsatser, juridisk rådgivning och olika typer av mätningar och kontroller. En förteckning över leverantörer och rådgivare finns i bilaga 1.

Utvärdering av projektet

Kombination av egna analyser och konsultundersökningar

I detta avsnitt redovisas en utvärdering i fyra delar – utbytets effekter på kontantmängden, hur sedlarna och mynten tagits emot av allmänheten och kontantmarknaden och hur de fungerar i den praktiska hanteringen, hur utbytet genomförts, samt kostnaderna för utbytet. Utbytesprojektet upphörde formellt den 30 juni 2017, men det har funnits arbetsuppgifter kvar under andra halvåret 2017. Avstämningstidpunkt för utvärderingen är därför den 31 december 2017.

Även efter 2017 återstår en del uppgifter. För att få en så rättvisande bild som möjligt av Riksbankens totala kostnader för utbytet ingår därför i kostnadsredovisningen också en prognos fram till den 31 december 2018. De uppgifter som berör utbytet beräknas då i allt väsentligt vara avslutade.

Utvärderingen baseras delvis på följande undersökningar som Riksbanken låtit göra med hjälp av konsultföretag:

- Allmänhetens kunskap om och attityder till utbytet och de nya sedlarna och mynten, genomförd av Ipsos Public Affairs i augusti 2017. Drygt 1 000 personer i åldern 18 år och uppåt intervjuades via telefon.

- Kontantmarknadens uppfattning om utbytet, gjord av JKL 2017. Uppdraget genomfördes i form av intervjuer med bankerna och deras kontantbolag, handeln, automatbolagen, värdebolagen och leverantörer av teknisk utrustning.
- Utbytets miljöpåverkan samt jämförelse av miljöpåverkan mellan den nya och den gamla sedel- och myntserien, genomförd av Liljemark Consulting 2016–2018.
- Projektarbetets bedrivande, gjord i samarbete med MaisOui Consulting 2017. Undersökningen genomfördes i form av intervjuer med styrgruppen, projektgruppen, riksbanksfullmäktige och företrädare för Riksbankens direktion.

När det i texten refereras till exempelvis allmänhetens eller kontantmarknadens uppfattning är det undersökningarna ovan som avses. De fullständiga rapporterna finns på Riksbankens webbplats riksbank.se.

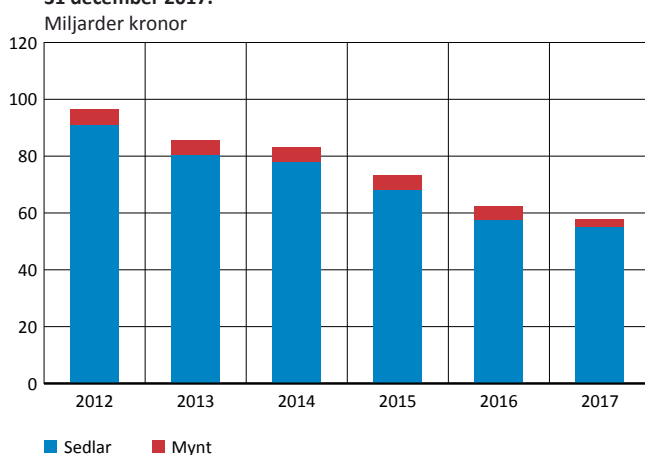
Minskad kontantmängd och god återlämning av sedlar och mynt

Kontantmängden minskade kraftigt – utbytet en del av förklaringen

Utbytet inleddes med att äldre versioner av 1 000- och 50-kronorssedlarna drogs in 2013. Det var då som allmänheten började få kännedom om utbytet och Riksbanken började se förändringar i kontantmängden som kunde antas bero på det kommande utbytet. För att få en bild av hur kontantmängden förändrades under utbytesperioden är det därför mest rättvisande att använda 2012 som utgångspunkt. I det följande jämförs värdet av sedlar och mynt i cirkulation den 31 december 2012 med motsvarande värde den 31 december 2017.

Det totala värdet av sedlar och mynt i cirkulation minskade under perioden med 38 miljarder kronor, från drygt 96 till 58 miljarder kronor. Det motsvarar en minskning med 40 procent. En del av minskningen är troligen en följd av sedel- och myntutbytet, på så sätt att gamla sedlar och mynt inte ersatts med nya. Den högsta valören, 1 000-kronorssedeln, hade börjat minska redan före utbytet, men minskningen accentuerade under utbytesperioden, då värdet gick ner med 18 miljarder kronor. Myntmängden minskade både till följd av att de gamla mynten bara till en mindre del ersattes med nya och att många 10-kronorsmynt återlämnades. De fulla effekterna av utbytet kan sannolikt inte avläsas förrän längre fram.

Diagram 4. Sedlar och mynt i cirkulation den 31 december 2012–31 december 2017.

Källa: Riksbanken.

Fortfarande dominerar 500-kronorssedeln i sedelserien

Värdet av sedlarna i cirkulation minskade under perioden med 36 miljarder kronor, från 91 till 55 miljarder kronor den 31 december 2017. Då ingår även ogiltiga sedlar och minnessedlar. Om dessa räknas bort var sedelmängden den 31 december 2017 knappt 49 miljarder kronor.

Fördelningen mellan sedelvalörerna ändrades avsevärt under perioden. 1 000-kronorssedelns andel av giltiga sedlar minskade från 24 till 7 procent, samtidigt som 500-kronorssedelns andel ökade från 63 till 70 procent. Att 500-kronorssedeln dominerar så kraftigt kan bero på att det sparande som förekommer i kontanter i hög grad sker med 500-kronorssedlar, samtidigt som det är svårt att få tag i 1 000-kronorssedlar. Fler av bankerna tillhandahåller inte 1 000-kronorssedlar och de finns heller inte i uttagsautomater. Den nya 200-kronorssedeln har blivit en etablerad valör och är värdemässigt den näst största sedeln.

Tabell 11. Värdet av sedlar i cirkulation 2012 och 2017 och fördelningen på valörer.

Valör	Värde 31 december 2012, mkr	Andel av giltiga sedlar 31 december 2012, procent	Värde 31 december 2017, mkr	Andel av giltiga sedlar 31 december 2017, procent
1 000	21 380	24	3 494	7
500	56 655	63	33 943	70
200			6 243	13
100	9 368	10	3 008	6
50	1 244	1	981	2
20	1 742	2	1 014	2
Totalt giltiga sedlar	90 388		48 684	
Ogiltiga sedlar och minnessedlar	668		6 531	
Totalt giltiga och ogiltiga sedlar	91 056		55 215	

Siffrorna är avrundade.

Stor minskning av myntmängden – 10-kronan dominerar

Värdet av mynten i cirkulation minskade under perioden med 2,6 miljarder kronor, från 5,4 miljarder kronor till 2,8 miljarder kronor. Både 1- och 5-kronorna minskade kraftigt. Även 10-kronorna minskade, vilket beror på att många 10-kronorsmynt lämnades tillbaka i samband med utbytet, trots att de inte skulle bli ogiltiga. Värdet av 10-kronorsmynten har dock inte minskat lika mycket som för övriga valörer, vilket gör att 10-kronans andel av myntmängden ökat kraftigt. Myntet står nu för tre fjärdedelar av värdet av mynten i cirkulation. 2-kronan har blivit en etablerad valör och är ungefär lika stor som 1-kronan.

Tabell 12. Värdet av mynt i cirkulation 2012 och 2017 och fördelningen på valörer.

Valör	Värde 31 december 2012, mkr	Andel av bruksmynt 31 december 2012, procent	Värde 31 december 2017, mkr	Andel av bruksmynt 31 december 2017, procent
10	2 562	49	2 101	77
5	1 324	25	333	12
2	8	0	182	7
1	1 375	26	129	5
Totalt bruksmynt	5 269		2 744	
Minnesmynt	116		29	
Totalt bruksmynt och minnesmynt	5 385		2 773	

Siffrorna är avrundade.

Successivt utflöde av nya sedlar och mynt

Utströmningen av nya sedlar har skett i en relativt jämn takt från utbytets start i oktober 2015. Det finns en tendens att efterfrågan stabiliseras ett par år efter det att utgivningen inletts. För de sedlar som började ges ut i oktober 2015, det vill säga 1 000-, 200-, 50-, och 20-kronorssedlarna, har ökningstakten avstannat under andra halvåret 2017, medan den fortsatt att öka kraftigt för 500-kronorssedeln, som började ges ut i oktober 2016.

Tabell 13. Värde av nya sedlar halvårsvis sedan 31 december 2015, mkr.

Valör	31 dec 2015	30 juni 2016	31 dec 2016	30 juni 2017	31 dec 2017
1 000	1 073	2 337	3 299	3 510	3 494
500			9 543	28 294	33 943
200	932	4 479	6 513	7 233	6 243
100			1 509	3 100	3 008
50	397	862	988	1 078	981
20	511	893	1 032	1 043	1 014
Totalt	2 914	8 571	22 884	44 258	48 684

Siffrorna är avrundade.

Utströmningen av de nya mynten var relativt liten under de första månaderna efter starten av utgivningen i oktober 2016, men har sedan ökat markant under 2017. Värdet av de nya mynt som fanns i cirkulation den 31 december 2017 är dock bara en fjärdedel av de mynt som blev ogiltiga. Förhållandet speglar att många av de mynt som blev ogiltiga var sparade av allmänheten och omsattes först när de skulle bli ogiltiga. En annan förklaring kan vara att det blivit allt svårare att använda mynt. Många parkeringsbolag har exempelvis slopat myntbetalningar.

Tabell 14. Värde av nya mynt halvårsvis sedan 31 december 2016, mkr.

Valör	31 dec 2016	30 juni 2017	31 dec 2017
5	89	225	333
2	53	118	182
1	40	96	129
Totalt	182	438	643

Siffrorna är avrundade.

Många gamla sedlar och mynt återlämnades

Av de sedlar som blev ogiltiga 2016 och 2017 hade 92 procent av värdet återlämnats den 31 december 2017. Jämförelsen avser i det här fallet den 30 september 2015, det vill säga dagen innan utbytet inleddes. Graden av återlämning följer valörernas storlek, det vill säga återlämningen är högst av 1 000-kronorssedlarna och lägst av 20-kronorssedlarna. Återlämningen är ungefär i nivå med Riksbankens förväntningar. Den 31 december 2017 återstod ett värde av fem miljarder kronor som inte återlämnats. Ogiltiga 100- och 500-kronorssedlar kan lösas in i banker till och med den 30 juni 2018 och löses därefter in av Riksbanken.

Tabell 15. Värdet av återlämnade sedlar som blev ogiltiga 2016 och 2017 samt den procentuella andelen återlämnade sedlar i förhållande till den 30 september 2015.

Valör	Återlämnat, mkr	Återlämnat, procent
1 000 kronor	4 607	96
500 kronor	48 952	94
100 kronor	7 197	85
50 kronor	854	79
20 kronor	983	59
Summa	62 594	92

Siffrorna är avrundade.

Av de mynt som blev ogiltiga efter den 30 juni 2017 hade den 30 november 2017, som var sista dagen för återlämning av mynt till Riksbanken, återlämnats 52 procent av värdet, jämfört med den 30 september 2015. Det återstod ett värde av 1,3 miljarder kronor som inte återlämnats. Återlämningen är högre än Riksbankens förväntningar. Ogiltiga mynt löses inte in av Riksbanken.

Tabell 16. Värdet av återlämnade mynt som blev ogiltiga 2017 samt den procentuella andelen återlämnade mynt i förhållande till den 30 september 2015.

Valör	Återlämnat, mkr	Återlämnat, procent
5 kronor	730	55
2 kronor	1	9
1 krona	702	50
Summa	1 433	52

Siffrorna är avrundade.

Välfungerande sedlar och mynt men svårt att skilja på mynten

De flesta nöjda med sedlarna men missnöjda med mynten

Ett effektivt kontantsystem förutsätter att allmänheten uppfattar att det är lätt att använda sedlar och mynt. I undersökningarna hos allmänheten och kontantmarknaden ställdes därför frågor om vad man anser om de nya valörerna och om sedlarnas och myntens utformning.

Av allmänheten anser två tredjedelar att det är bra med en ny 200-kronorssedel. Bara en tiondel anser att det är en valör som inte behövs. Inställningen till 2-kronorsmyntet är däremot mindre positiv. Endast en tredjedel anser att det är en bra valör, och lika många att det är en överflödigt valör. En majoritet är nöjda med sedlarnas motiv, medan de flesta inte har någon särskild uppfattning om myntens motiv och varken är nöjda eller missnöjda.

En stor majoritet anser att det är lätt eller ganska lätt att skilja på sedelvalörerna. Det motsatta gäller mynten. Där anser två tredjedelar att det är ganska svårt eller mycket svårt att skilja på valörerna, med en viss övervikt för äldre personer.

Kontantmarknadens aktörer är överlag nöjda med sedlarnas och myntens utformning. Fördelar som lyfts fram är att mynten är lättare och nickelfria och att sedlarna har bättre säkerhetsdetaljer.

Få förfalskningar och välfungerande praktisk hantering

Polisen fick in 231 falska sedlar av de nya versionerna under 2016 och 509 under 2017. Den valör som förfalskades mest 2016 var 1 000-kronorssedeln och 2017 var det 200-kronorssedeln. Antalet förfalskningar motsvarar cirka två sedlar per miljon sedlar, vilket är mycket

lågt vid en internationell jämförelse. Förfalskningarna är generellt av dålig kvalitet. Oftast är det kopior av sedlar som framställts med hjälp av en bläckstråle- eller laserskrivare. De fåtal imitationer som gjorts av de nya säkerhetsdetaljerna har inte återgett den rörelse som finns i de äkta detaljerna.

De svenska sedlarna är idag mycket svårförfalskade. Ett effektivt förfalskningskydd förutsätter dock också att allmänheten känner till hur man kontrollerar att en sedel är äkta. Trots Riksbankens omfattande informationsinsatser är det i undersökningen 2017 bara en mindre del av allmänheten som säger sig känna till hur man kontrollerar de nya säkerhetsdetaljerna, den färgskiftande bilden och säkerhetsbandet. De flesta uppger i stället andra säkerhetsdetaljer för att kontrollera äktheten.

För en säker och effektiv kontanthantering krävs vidare att sedlarna och mynten utan problem kan hanteras maskinellt hos värdebolagen och i bankerna och handeln. Förutom ett fåtal smärre incidenter har det inte förekommit några praktiska problem med att maskinellt sortera, räkna och äkthetskontrollera varken sedlar eller mynt.

Positiva miljöeffekter av utbytet av sedlarna och mynten

Syftet med miljöutredningarna har varit att beskriva var i livscykeln som miljöpåverkan från sedlar och mynt sker, hur stor miljöpåverkan som uppstår av utbytet och vilka skillnader i miljöpåverkan som finns mellan de gamla och nya sedlarna och mynten. Som måttal har använts mängden utsläpp av växthusgaser, omräknat till koldioxidekvivalenter.

Miljöpåverkan av sedelutbytet omfattar framställning av råvara och halvfabrikat till sedlar, transporter, produktion och tryckning av sedlar, cirkulation i samhället, samt insamling och makulering av uttjänta sedlar. Miljöbelastningen från utbytet kommer främst från tryckningen av sedlarna och framställningen av bomullen till sedelpapperet. När sedlarna är i cirkulation står uttagsautomaterna för den största miljöbelastningen på grund av användningen av elenergi – ett förhållande som inte ändras på grund av utbytet. Miljöbelastningen från utbytet beräknas till 1 100 ton koldioxidekvivalenter. Eftersom de nya sedlarna har ett mindre format än de gamla minskar miljöbelastningen från tryckningen efter utbytet. Till detta bidrar också den nya 200-kronorssedeln, som gör att det behöver produceras färre antal sedlar. Sammantaget beräknas miljöbelastningen minska med 40 ton koldioxidekvivalenter per år.

Miljöpåverkan av myntutbytet omfattar brytning av malm och framställning av metaller, tillverkning och distribution av nya mynt, insamling och transport av gamla mynt, samt nedsmältning av gamla mynt och framställning av nya legeringar från de gamla mynten. Miljöpåverkan av utbytet beräknas till 6 000 ton koldioxidekvivalenter, varav brytning av malm och tillverkning av metaller till de nya mynten utgör den största delen. Genom att de nya mynten väger mindre än de gamla, och att färre mynt behöver produceras som en följd av den nya 2-kronan, minskar miljöbelastningen från transporter efter utbytet. Miljöbelastningen från värdetransporter beräknas minska med 290 ton koldioxidekvivalenter per år. Andra miljövinster är att de gamla mynten smälts ner och återanvänds i nya produkter, att mindre metall behövs till de nya mynten och att exponeringen av nickel i samhället minskar i och med att de nya mynten tillverkas av andra legeringar än de gamla.

Genomförandet av utbytet gick ungefär som förväntat

Logistiken och tekniken fungerade i stort sett väl

På frågan hur man anser att utbytet fungerat ger kontantmarknadens aktörer i genomsnitt betyget 3,8 på en skala 1–5, där 5 är högsta betyg och 1 lägsta betyg. Samtliga uppger att utfallet varit i linje med deras förväntningar eller bättre. De som tycker att det gått bättre pekar på att de väntat sig mindre förståelse från allmänheten och fler allvarliga incidenter. De

flesta har en positiv bedömning av hur sedelutbytet fungerat, medan myntutbytet pekas ut som mer problematiskt. Man menar bland annat att de gamla mynten fortsatte att cirkulera i handeln för länge och att en stor del av dem därmed kom in först i slutet av utbytesperioden.

En övervägande majoritet anser att upplägget med etapper var bra. Några av bankerna menar dock att utbytet blivit alltför utdraget och att färre och kortare etapper skulle ha medfört mindre påverkan på den ordinarie verksamheten. Även teknikleverantörerna framför att färre etapper skulle ha minskat antalet omställningar av tekniska system och inneburit kostnadsbesparingar. Bankomat, värdebolagen och några av bankerna anser däremot att de inte hade klarat ett utbyte utan etapper.

De flesta av marknadsaktörerna uppger att anpassningen av de tekniska systemen fungerat väl, samtidigt som många lyfter fram att den medfört stora kostnader. Teknikleverantörerna uppger att man haft tillgång till tillräckligt antal sedlar och mynt från Riksbanken, men att man gärna hade velat få dem tidigare.

I undersökningen hos allmänheten ställdes frågan hur det gått att göra sig av med gamla sedlar och mynt. Av de tillfrågade uppger 85 procent att de kunnat göra sig av med gamla sedlar på ett enkelt och smidigt sätt. Motsvarande andel för mynten är 72 procent.

Kommunikationsinsatserna nådde ut brett – allmänheten välinformerad

Riksbanken genomförde under projekttiden flera kännedomsmätningar hos allmänheten, bankerna och handeln. Våren 2016 kände 80 procent bland allmänheten till att sedlarna i den första etappen skulle bli ogiltiga och 66 procent kunde uppge den ungefärliga tidpunkten. Våren 2017 kände 91 procent till att sedlarna och mynten i den andra etappen skulle bli ogiltiga och 83 procent kunde uppge den ungefärliga tidpunkten. Kännedomen hos bank- och butiksanställda var vid båda tillfällena högre. I Ipsos undersökning hos allmänheten 2017 uppger 91 procent att de blivit mycket väl eller ganska väl informerade om utbytet.

En stor majoritet av marknadsaktörerna är också nöjda med Riksbankens informationsinsatser. Man lyfter fram att informationen funnits i många olika kanaler och att Riksbankens webbplats varit tydlig och lättillgänglig.

Säkerhetsarbetet var effektivt – inga allvarliga incidenter

Alla marknadsaktörer uppger att utbytet från säkerhetssynpunkt fungerat väl. Antalet allvarliga incidenter ökade inte under utbytesperioden. Några av bankerna påtalar att de haft personer som kommit in på bankkontor med stora mängder kontanter, men att det lösts utan att några större säkerhetsproblem uppstått. En synpunkt från ett av värdebolagen är att säkerheten varit bättre om Riksbanken haft fler inlämningsställen för sedlar och mynt, som gjort transportererna mindre utsatta för risker. Riksbanken har för sin del inte noterat några rån eller andra tillgrepp som kan knytas till utbytet. Inga skador på människor och egendom har uppstått.

Samarbetet mellan kontantmarknadens aktörer var bra

De flesta av marknadsaktörerna anser att samarbetet med Riksbanken fungerat väl och att Riksbanken varit lyhörd för deras synpunkter. En betydande majoritet anser att de kunnat påverka upplägget av utbytet och att de haft tillräcklig information i ett tidigt skede för att kunna planera sin verksamhet. Några är dock kritiska och anser att Riksbanken inte tagit hänsyn till deras önskemål. Riksbankens projektorganisation är överlag nöjd med samarbetet med marknadsaktörerna.

Samarbetet mellan marknadsaktörerna har, enligt aktörerna själva, i stor sett fungerat väl. En del menar dock att de inblandade främst bevakat sina egna intressen. Handeln anser

att bankerna borde ha tagit ett större ansvar för utbytet och att bankkontor med kontant-hantering inte borde ha lagts ner under utbytets gång. Bankerna anser å sin sida att handeln behållit de gamla mynten i sina växelkassor för länge och därmed inte tagit sin del av ansvaret.

På frågan hur förtroendet för Riksbankens kontantverksamhet påverkats svarar en majoritet av marknadsaktörerna att det är oförändrat eller stärkts något. De som anger att förtroendet stärkts pekar på att de lärt känna Riksbanken bättre under processen och att Riksbanken lyssnat, kommunicerat och samordnat på ett bra sätt. De som anger att deras förtroende minskat pekar på att Riksbanken inte varit lyhörd och inte bidragit med den hjälp som man förväntat sig. En del anser att ett utbyte inte var nödvändigt och att Riksbanken därför borde tagit en större del av kostnaderna. Det gäller bland annat flera av bankerna, som inte ser någon framtid för kontanter.

Riksbankens projektarbete fungerade väl

Medarbetarna i projektet anser överlag att projektarbetet fungerat bra. Man framhåller att uppdraget varit tydligt, att styrgruppen har varit engagerad och beslutsam och att Riksbankens direktions och fullmäktige har stöttat projektet. Projektledaren har varit fokuserad på uppdraget och samarbetat väl med både interna och externa intressenter. Kommunikationsarbetet, som bedrivits av Riksbankens kommunikationsenhet, har varit väl samordnat med övriga delar av projektet. Risker har omhändertagits på ett bra sätt och potentiella kriser har hanterats snabbt.

Som framgångsfaktorer lyfts fram att projektet haft hög prioritet, att målen och tidsplanerna varit tydliga och att styrningen och kompetensen varit bra. Man framhåller vidare att det har funnits tid att ta fram väl underbyggda förslag, att det varit god ordning i projektet och att arbetssättet präglats av prestigelöshet och engagemang. Vidare framhålls att samverkan med externa intressenter fungerat väl och att nya metoder kunnat användas för att kommunicera med allmänheten. Tidsåtgången för att följa upp leverantörernas arbetsinsatser underskattades vid några tillfällen, vilket ledde till otydligheter och merarbete. Inom kommunikationsprojektet upplevde man periodvis resursbrist på grund av att andra aktiviteter konkurrerade.

Riksbanksfullmäktige och Riksbankens direktions anser att projektet planerat och genomfört det praktiska arbetet på ett bra sätt och varit förutseende med de problem som kunnat uppstå. Det har funnits en bra mix av kompetenser och det har varit en stabil grupp som arbetat under projektets gång med en bra projektledare. Man har löst de problem som uppstått och det har funnits en uthållighet. Ledningen har känt sig väl informerad om hur arbetet utvecklats. Ett problem har varit att bankerna inte velat ställa upp i den omfattning som Riksbanken önskat för att hjälpa sina kunder. Det tog lång tid att få bankerna och även handeln att hantera sin del av utbytet, men utbytet har ändå slutligen fungerat väl. Informationsinsatserna har varit bra och Riksbanken har använt delvis nya sätt att kommunicera.

Betydande utbyteskostnader – minskade kostnader på sikt

Prognos till och med 2018 ger mest rättvisande bild

Utbytesprojektet började 2008 och avslutades den 30 juni 2017. Det har dock funnits arbetsuppgifter kvar som hanterats av den ordinarie linjeorganisationen under andra halvåret 2017. Även efter 2017 återstår en del arbetsuppgifter, framför allt hanteringen och försäljningen av gamla mynt och inlösen av ogiltiga sedlar. Hanteringen och försäljningen av de gamla mynten är direkt kopplad till utbytet. Inlösen av ogiltiga sedlar är däremot en löpande verksamhet i Riksbanken som endast övergångsvis kan betraktas som en del av utbytet.

Vi har mot den bakgrunden bedömt att den 31 december 2018 är en lämplig avstämnings-tidpunkt för att få en så rättvisande bild som möjligt av vad utbytet kostar. Inriktningen är att försäljningen av de gamla mynten då ska vara avslutad, samtidigt som kulmen i inlösen av gamla sedlar bör vara passerad. Redovisningen omfattar därför både utfallet den 31 december 2017 och en prognos fram till den 31 december 2018. Den bokföringseffekt som uppstår till följd av att ogiltiga sedlar och mynt inte lämnas tillbaka till Riksbanken behandlas separat.

Riksbankens utbyteskostnader lägre än i tidigare bedömningar

En första bedömning av Riksbankens kostnader för utbytet gjordes 2011 när tidsplanen skulle beslutas. Många faktorer som påverkade utbytet var då inte kända, bland annat inköpskostnaderna för de nya sedlarna och mynten. Bedömningen slutade på 145 miljoner kronor. En prognos gjordes 2015, då det fanns ett bättre faktaunderlag och den slutade på 223 miljoner kronor. Utfallet per den 31 december 2017 är 301 miljoner kronor. Den slutliga kostnaden per den 31 december 2018 beräknas bli 79 miljoner kronor.

I jämförelse med bedömningen 2011 har omkostnaderna och kostnaderna för sedel-inköpen blivit högre, medan intäkterna från försäljningen av gamla mynt blivit lägre. Att omkostnaderna blivit högre beror på extra kommunikationsinsatser till allmänheten 2016 och 2017, större mängder mynt att hantera än beräknat och fler inlösenärenden än förväntat. Att intäkterna från myntförsäljningen blivit lägre beror på att världsmarknadspriset på de metaller som ingår i mynten fallit sedan 2011. Kostnaderna för sedelinköpen har ökat på grund av att inköpen till Riksbankens lager, till skillnad mot 2011, räknats med i de senare redovisningarna. Det kan samtidigt noteras att kostnaderna för sedelinköpen blivit avsevärt lägre än i prognosen 2015, beroende på minskad efterfrågan på sedlar och att de nya sedlarna visat sig hålla längre än beräknat.

De ökade kostnaderna och de lägre intäkterna i förhållande till bedömningen 2011 kompenseras av betydligt lägre kostnader för inköp av nya mynt. I bedömningen 2011 fanns det heller inte med någon alternativkostnad för inköp av sedlar och mynt om utbytet inte genomförts, vilket är en pluspost i de senare prognoserna. Vi beräknar vidare att 25 procent av de nya mynt som köpts in kommer att finnas kvar i lager den 31 december 2018. Det är mynt som kommer att användas längre fram i Riksbankens löpande kontantförsörjning. Inköpskostnaden för dessa mynt har räknats bort från utbyteskostnaden och redovisas som en intäkt i prognosen för 2018.

Tabell 17. Riksbankens kostnader och intäkter 2008–2018 – tidigare bedömningar och prognoser, utfall den 31 december 2017 och prognos fram till 31 december 2018 (Mkr).

Kostnads-/intäktslag	Bedömning 2011	Prognos 2015	Utfall 31 december 2017	Prognos 31 december 2018
Kostnader				
Inköp av sedlar	227	398	280	296
Inköp av mynt	306	111	112	112
Kommunikation	Ingår i övriga omkostnader	Ingår i övriga omkostnader	66	66
Lagring och hantering av mynt	Ingår i övriga omkostnader	Ingår i övriga omkostnader	38	45
Övriga omkostnader	100	98	48	59 ¹
Summa kostnader	633	607	544	578
Intäkter				
Försäljning av gamla mynt	-488	-245	-104	-332 ²
Inbesparad utgift ³	Ej kalkylerad	-139	-139	-139
Kvarstående myntlager ⁴				-28
Nettokostnad	145	223	301	79

1 Bland annat formgivning av sedlar och mynt, inlösen av ogiltiga sedlar, säkerhetsarrangemang och transporter.

2 Prognosen bygger på att hela lagret av gamla mynt säljs 2018 till pris och valutakurser som gällde i december 2017.

3 Avser inköp av sedlar och mynt om utbytet inte genomförs.

4 Inköpskostnad för kvarstående lager av mynt efter 2018.

Ogiltiga sedlar och mynt som inte lämnas tillbaka skrivs av

Ogiltiga sedlar och mynt som inte lämnas tillbaka till Riksbanken skrivs av från sedel- och myntskulden i Riksbankens balansräkning och blir en intäkt i resultaträkningen. För sedlar sker detta det år då endast ett mindre belopp förväntas återstå att lösa in, vilket normalt är tio år efter det att de blivit ogiltiga. En mindre reserv avsätts för den händelse att sedlar löses in även senare. Mynt skrivs av när Riksbanken inte längre löser in dem. De mynt som blev ogiltiga efter den 30 juni 2017 skrevs av med 1,3 miljarder kronor 2017.

Minskade kostnader för Riksbankens kontanthantering

Riksbankens kostnader för att köpa in sedlar och mynt beror på mängden sedlar och mynt som efterfrågas, priset på sedlar och mynt, samt sedlarnas och myntens livslängd. Priset och livslängden beror på hur sedlarna och mynten är utformade och kan därför påverkas av Riksbanken. I viss mån kan Riksbanken även påverka hur många sedlar och mynt som behövs, genom att tillhandahålla lämpliga valörer.

Inköpskostnaden för de nya mynten är betydligt lägre än för de gamla. Den nya 1-kronan kostar 80 procent mindre och 5-kronan 60 procent mindre. För sedlarna har priset ökat på några valörer och minskat på några. Totalt sett har sedelinköpen blivit något dyrare, beroende på de nya säkerhetsdetaljerna, det tjockare papperet och den nya ytbehandlingen. Sedlarnas förbättrade kvalitet gör samtidigt att de håller längre.

I samband med utbytet har två nya valörer introducerats, en 200-kronorssedel och ett 2-kronorsmynt. Det innebär att det vid många betalningar behövs färre sedlar och mynt genom att en 2-krona kan ersätta två 1-kronor och en 200-kronorssedel två 100-kronors-sedlar. Allt annat lika behövs det därmed färre sedlar och mynt i samhället.

Sammantaget medför utbytet att Riksbankens inköpskostnader för sedlar och mynt kommer att minska, till följd av lägre inköpskostnader för mynt, längre livslängd på sedlar och minskat behov av sedlar och mynt på grund av 200- och 2-kronorsvalörerna.

Utbyteskostnader för handeln och bankerna – kostnadsminskningar på sikt

Utbytet har krävt stora arbetsinsatser av kontantmarknadens aktörer, främst bankerna och deras kontantbolag, handeln, värdebolagen, automatbolagen och leverantörerna av teknisk utrustning. Insatserna avser transporter, uppräkning, omställning av teknik, säkerhetsarrangemang och information. Även allmänheten har haft kostnader för att bland annat göra sig av med sedlar och mynt som skulle bli ogiltiga.

Att med rimliga krav på exakthet beräkna de totala kostnaderna för samhället är inte möjligt mot bakgrund av det mycket stora antalet aktörer. Hos kontantmarknadens aktörer är det dessutom ofta svårt att skilja på vad som är kostnader för normal löpande verksamhet och vad som är kostnader som föranletts av utbytet. Allmänt kan konstateras att kostnaderna slutligen belastat främst handeln, bankerna, bankernas kontantbolag och allmänheten i stort.

På sikt kommer utbytet att medföra minskade kostnader för kontanthantering, främst beroende på att de nya mynten väger mindre än de gamla. De nya valörerna 200 och 2 kronor bidrar därutöver till att minska antalet sedlar och mynt. Till detta kommer de besparingar som indragningen av att 50-öresmyntet bidragit till.

Kommentarer och slutsatser

Modern sedel- och myntserie – svårigheter med mynten

Utbytet innebär att Sverige fått en modern sedel- och myntserie med en enhetlig form. En 200-kronorssedel och ett 2-kronorsmynt har införts i syfte att effektivisera kontanthantering. Sedlarna har av allt att döma fått bred acceptans hos allmänheten. Det motsatta gäller mynten, där många har svårt att skilja på valörerna.

Att många, åtminstone i början, har svårt att skilja på myntvalörerna är inte oväntat, eftersom de nya mynten är så mycket mindre än de gamla. Myntens ändrade storlek och vikt har samtidigt det goda med sig att hanteringskostnader och miljöpåverkan minskar. Ännu har det gått relativt kort tid sedan mynten introducerades. Det återstår att se om uppfattningen om mynten ändras när man blivit mer van vid dem. Riksbanken kommer att följa uppfattningen om mynten.

Bättre förfalskningsskydd och välfungerande praktisk hantering

Sedlarnas säkerhetsstandard är i nivå med de länder i världen som ligger längst fram vad gäller förfalskningsskydd. Antalet förfalskade sedlar är mycket lågt och att de förfalskningar som förekommit är enkla och av dålig kvalitet. Att förfalskarna trots detta lyckats sätta sedlarna i cirkulation beror följaktligen på dålig uppmärksamhet hos dem som tagit emot dem. Vår undersökning tyder på att allmänheten fortfarande har alltför dåliga kunskaper om hur man kontrollerar de nya säkerhetsdetaljerna. Det finns anledning för Riksbanken att överväga ytterligare informationsinsatser.

Omställningen av de tekniska systemen för kontanthantering var en av de mer omfattande delarna i utbytet som tidigt pekades ut som en nyckelfaktor. Nu kan konstateras att både sedlarna och mynten fungerar väl i den tekniska hanteringen och att det i stort sett inte förekommit några incidenter som påverkat allmänheten.

Minskad miljöpåverkan från de nya sedlarna och mynten

Utvärderingen visar att miljöpåverkan från de nya sedlarna och mynten är mindre än från de gamla och att den miljöpåverkan som uppstått av själva utbytet kompenseras inom en rimlig tidsrymd. Miljöpåverkan av sedlarna är i ett samhällsperspektiv liten, men större från mynten. Förutom att den årliga påverkan från mynten minskat medför myntutbytet också andra positiva miljö- och hälsoeffekter, som att gamla mynt smälts ner och metallerna återanvänds och att exponeringen för nickel försvinner.

Risken med 500-kronorssedelns dominans har minskat

Fördelningen av värdet mellan sedel- och myntvalörerna har i flera avseende förändrats under utbytesperioden. Fortfarande dominerar 500-kronorssedeln stort i sedelserien. Det är en riskfaktor för Riksbanken om sedeln skulle komma att förfalskas i större omfattning. Genom tillkomsten av 200-kronorssedeln har det dock skapats ytterligare en möjlighet att med kort varsel ersätta värdet av 500-kronorssedlarna om sedeln i en extrem situation skulle behöva dras in. Risken med 500-kronorssedelns dominans har i det avseendet minskat.

Utbytet gick i stort sett bra för både allmänheten och marknaden

Informationen till allmänheten var en stor och komplicerad uppgift, inte minst med tanke på att utbytet pågick under lång tid och att det var många olika datum att hålla reda på. Det är därför tillfredsställande att en stor majoritet bland allmänheten anser att de blivit väl informerade. En följd av detta är att Riksbanken har fått tillbaka gamla sedlar och mynt i stor omfattning, vad gäller mynten i högre grad än väntat. De flesta har kunnat göra sig av med gamla sedlar och mynt på ett smidigt sätt. Att det skulle vara svårare med mynten var väntat, men ändå uppger en stor majoritet att det gått bra även med dem.

Marknadsaktörerna har tagit en betydande del av ansvaret för utbytet och anser enligt utvärderingen att det stort sett fungerat väl, även om myntutbytet var krävande. Tidsplanen, som fastställdes redan 2012, har hållits. Inga allvarliga incidenter har inträffat, vilket tyder på att säkerhetsarbetet fungerat väl hos alla aktörer. Samarbetet med Riksbanken och mellan aktörerna har överlag varit bra och marknadsens förtroende för Riksbankens kontantverksamhet har av allt att döma upprätthållits.

Lägre kostnader för kontanthantering

Utbytet har medfört kostnader för främst bankerna, bankernas kontantbolag och handeln. Det är aktörer som samtidigt är beroende av ett välfungerande betalningssystem. På sikt kommer samhällets kostnader för att hantera sedlar och mynt att minska till följd av utbytet, främst beroende på att kostnaderna för mynthantering blir lägre. Omfattande sedelförfalskningar skulle medföra stora samhällskostnader och den risken har nu minskat.

Riksbankens kostnader för kontanthantering kommer att minska, i första hand på grund av lägre inköpskostnader för mynt. Hur stora besparingarna blir beror på hur efterfrågan på sedlar och mynt utvecklas. Riksbankens kostnader för själva utbytet har blivit lägre än beräknat.

Minskad kontantanvändning påverkade förutsättningarna

Utbytet genomfördes i ett läge då kontantanvändningen i samhället minskar. Det påverkade förutsättningarna på flera sätt. Bankerna fortsatte att minska antalet kontantkontor och alltfler butiker slutade ta emot kontanter. Följden blev att allmänheten fick svårare att göra sig av med gamla sedlar och mynt än vad som förutsattes när utbytet planerades. Även BDB/

Bankomat och värdebolagen fick anpassa verksamheten till minskade volymer och också Riksbanken genomförde förändringar i sin kontanthantering. Påfrestningarna ökade därmed på alla aktörer.

Utvecklingen ledde också till en diskussion om kontanternas framtida roll, där en del kom att ifrågasätta behovet av att byta ut sedlarna och mynten. Ännu använder dock många kontanter regelbundet och Riksbanken bedömer att sedlar och mynt kommer att finnas kvar under lång tid. Sedel- och myntutbytet framstår därför som väl motiverat även i ljuset av den minskade kontantanvändningen. Det finns dock anledning för Riksbanken att noggrant följa utvecklingen av kontantanvändningen även efter sedel- och myntutbytet – ett arbete som redan pågår.

Syftet med utbytet uppnått

Syftet med utbytet var att forma en effektiv och säker sedel- och myntserie med hänsyn tagen till miljöpåverkan. Utbytet skulle bedrivas i samverkan med kontantmarknadens aktörer och allmänhetens intressen skulle beaktas. Vår slutsats av utvärderingen är att projektet varit komplext men att syftet uppnåtts och att utbytet genomförts i de former som var föreskrivna i uppdraget.

Bilaga 1. Viktigare rapporter och promemorior

Översyn av sedel- och myntserien. PM 2008-03-07, dnr 2008-286-STA.

Plan för översyn av sedel- och myntserien. PM 2008-05-13, dnr 2008-286-STA.

Kontantanvändningen i Sverige. PM september 2008, dnr 2008-286-ADM.

Behovsprövning av 50-öresmyntet. PM november 2008, dnr 2008-903-ADM.

Valörer och fördelningen på sedlar och mynt. PM februari 2010, dnr 2008-286-ADM.

Format, material och färger. PM 2011-03-10, dnr 2008-286-ADM.

Säkerhetssystem i sedelserien. PM 2011-03-10, dnr 2008-286-ADM (hanteringsklass "mycket känslig").

Tema och motiv. PM 2011-03-10, dnr 2008-286-ADM.

Formgivningstävlingen om Sveriges nya sedlar. Juryns utlåtande 2012, dnr 2008-286-ADM.

Tidplan för introduktionen. PM 2012-05-11, dnr 2008-286-ADM.

Upphovsrättsliga frågor i sedelserien. PM 2013-03-25, dnr 2012-543-ADM.

Kommunikationsinsatser under sedel- och myntutbytet. Rapport 2018, dnr 2017-00001.

Utvärdering av sedel- och myntutbytet utifrån ett aktörsperspektiv. Rapport JKL 2017, dnr 2017-00001.

Kunskap och attityder till nya sedlar och mynt. Rapport Ipsos Public Affairs 2017, dnr 2017-00001.

Riksbankens arbete med sedel- och myntutbytesprojektet – utvärdering. Rapport Riksbanken och MaisOui Consulting 2017, dnr 2017-00001.

Projekt sedel- och myntutbytet – kostnader. PM 2018, dnr 2017-00001.

Miljöpåverkan vid byte till nya sedlar. Rapport Liljemark Consulting 2018, dnr 2016-00837.

Miljöpåverkan av myntutbytet. Rapport Liljemark Consulting 2018, dnr 2016-00837.

Bilaga 2. Leverantörer och samarbetspartners

Arrandene MFG	Claes Grundsten
Lars Arrhenius/Martina Müntzing	Gunnebo
Arkitektförbundet	Handelsbanken
Astrid Lindgrens värld	Harriet Brown & Co
Bank of England	Idevo
Bankernas Depå AB	Innventia
Bankföreningen	Ipsos Public Research
Bankomat	JKL
Bergman Center	Karolinska institutet
Fredrick-Edwin Bertin	Koninklijke Nederlandse Munt KNM
Birgit Nilsson Museum	Konstakademien
Butikerna	Kungliga Hovet
Ci Tech	Kungliga Myntkabinettet
Crane Currency	Kungliga Operan
Hans Cogne/Clara Terne/Lars Sjööblom	Lebronze
Danmarks Nationalbank	Liljemark Consulting
Danske Bank	Liseberg
De Nederlansche Bank	Logent
Göran Dalhov	Länsstyrelserna
Diabold Nixdorf	Peter Linde
Elite Security	Loomis
European Vending Association	Enar Merkel-Rydberg
Europeiska Centralbanken ECB	Mais Oui Consulting
Familjen Adin	MEI
Familjen Bergman	Mint of Finland
Familjen Hammarskjöld	Nationalmuseum
Familjen Taube	Nationellt forensiskt centrum, NFC
Finansinspektionen	NCR
Finanspolisen	No Picnic
Finlands Bank	Nokas
Forex Bank	Nordea
Frivilligorganisationernas Insamlingsråd FRIL	Ernst Nordin
Förenta Nationerna	Norges Bank
Jacob Forsell	Peter Walléns grafiska
Camera Press/Bulls Press	Polisen
Garbosällskapet	Post- och telestyrelsen
Grontmij	Prime

Thomas Qvarsebo	Svensk Filmindustri
Riksarkivet	Svensk Handel
Ritator AB/Peter Johansson	Swisslog
Vladimir A Sagerlund	Swedbank
Saltkråkan	Synskadades riksförbund
Setterwalls	Södertälje Hamn
Scan Coin	Ali Tabatabai/Mads Quistgaard
ScanPix	Talaris
Schwermetall	Taube-arkivet, Göteborg
SEB	The Swiss National Bank
SF Bio	3D Interactive
SICPA	TNS Sifo
Sirje Papp/Vince Reichard	Unit 4
SMS-teknik	United Minds
SSSAB	Universal Music
SQS	Vida Packaging
Sparbankernas Riksförbund	Warner Bros.
SSF Stöldskyddsföreningen	Warner Chappell Music
STF Abisko	West Studios
Stiftelsen Ingmar Bergman	Wieland
Stockholm Design Lab	Annie Winblad Jakubowski
StrongPoint	Göran Österlund

Bilaga 3. Medverkande i projektet

Styrgruppen

Malin Alpen, 2008–2009

Kai Barvèll, 2008–2015

Ann Fridell, 2017

Susanna Grufman, 2015–2016

Anders Hasselblad, 2016–2017

Peter Kvist, ordförande 2008–2010

Thomas Lundin, adjungerad 2013–2017

Ann-Leena Mikiver, 2014–2017

Marianne Olsson, 2010–2017

Christina Wejshammar, ordförande 2010–2017

Anna-Lena Wretman, 2016

Projektgruppen

Therése Gaya, inlösen 2016–2017

Mårten Gomer, produktion sedlar/mynt 2008–2017

Anders Hasselblad, logistik sedlar/mynt 2015–2017

Peter Henricsson, logistik sedlar 2013–2015

Maria Hesselmar, produktion sedlar/mynt 2013–2015

Leif Jacobsson, projektledare 2008–2017

Ulrika Johansson, utredning/kommunikation 2008–2017

Karolina Laurentz, kommunikation 2013

Thomas Lundin, säkerhet 2008–2017

Jan Möller, utredning/logistik mynt 2013–2017

Tommy Nilsson, logistik sedlar 2016–2017

Tommy Persson, kommunikation 2014–2017

Riksbanksfullmäktiges beredningsgrupp för sedlar och mynt

Eva-Lena Bengtsson, Konstakademien, 2009–2017

Susanne Eberstein, fullmäktige, 2009–2010

Peter Egardt, fullmäktige, ordförande 2009–2017

Anders Karlsson, fullmäktige, 2010–2017

Sonia Karlsson, fullmäktige, 2010–2014

Henrik Klackenborg, statsheraldiker, 2009–2017

Ebba Lindsö, fullmäktige, 2009–2011

Kjell Nordström, fullmäktige, 2009–2010

Magnus Olausson, Nationalmuseum, 2009–2017

Eva Ramberg, Myntkabinettet, 2015–2017

Allan Widman, fullmäktige, 2011–2014

Ian Wisén, Myntkabinettet 2009–2014

Tävlingsjury vid utformningen av sedelserien

Jordi Arkö, konstnärlig expert

Peter Egardt, fullmäktige, ordförande

Karin Granqvist, konstnärlig expert

Anders Karlsson, fullmäktige

Sonia Karlsson, fullmäktige

Allan Widman, fullmäktige

Bilaga 4. Bilder på sedlar och mynt

Tidigare sedelserie

Vinnande förslag i formgivningstävlingen om den nya sedelserien

Den nya sedelserien

Exempel på sedlarnas säkerhetsdetaljer

Säkerhetsband

Lodrätt band med tre fönster. I fönstren finns bilder som rör sig och växlar motiv mellan "KR" och en kungakrona när du vickar på sedeln. Finns på valörerna 100, 200, 500 och 1000. Placeringen av bandet kan variera något i sidled mellan sedlarna.

Färgskiftande bild

Bild som skiftar färg gradvis mellan guld och grönt när du vickar på sedeln. Bilden anknyter till personen på sedeln och i bilden finns även sedelns valörsiffra. Finns på alla valörer.

Tidigare myntserie

Den nya myntserien

SVERIGES RIKSBANK
103 37 Stockholm
(Brunkebergstorg 11)

Tel 08 787 00 00
Fax 08 21 05 31
registratorn@riksbank.se
www.riksbank.se